

R Ó B E R T   L E T Z

SLOVENSKÉ DEJINY

VI 1945 – 1992

SLOVENSKÉ DEJINY VI

Bratislava 2021

RÓBERT LETZ

Slovenské dejiny VI

1945–1992

Vydalo Literárne informačné centrum 2021
Námestie SNP 12, 812 24 Bratislava
www.litcentrum.sk

© Literárne informačné centrum 2021
© Róbert Letz 2021

Všetky práva vyhradené
Prvé vydanie

Recenzovali:
doc. Pavol Matula, PhD.
Mgr. Juraj Kríž, PhD.

Zodpovedná redaktorka:
Otília Škvarnová

Návrh obálky a grafickej úpravy:
Dušan Grečner

Obrázok na obálke:
Martin Benka: Štúdiá k obrazu *Minulosť a súčasnosť*, 1952

Sadzba:
Matúš Lelovský

Tlač: Tlačiareň P + M, s. r. o.

Menný a miestny register zostavila:
Otília Škvarnová

ISBN 978-80-8119-135-0

OBSAH

ÚVOD	7

HLAVA I

SLOVÁCI NA KRIŽOVATKE DVOCH SYSTÉMOV (1945 – 1948)	11
1. Politický ruch	12
2. V znamení odplaty	56
3. Medzi Východom a Západom	69
4. Premeny spoločnosti	80
5. Nové pravidlá hospodárstva	96

HLAVA II

SLOVÁCI PRI BUDOVANÍ SOCIALIZMU (1948 – 1968)	103
1. Cieľ – socializmus	104
2. Perzekúcie ako politický štýl	167
3. Tretí odboj na Slovensku	204
4. Slovenský exil	212
5. Spoločnosť vo víre	228
6. Hospodárstvo pod tlakom plánu	245

HLAVA III

SLOVÁCI POD TAKTOVKOU NORMALIZÁCIE (1968 – 1989)	257
1. Normalizácia ako najvyššia norma	258
2. Disidenti v akcii	284
3. Spoločnosť v čase nehybnosti	329
4. Socialistické hospodárstvo – vrchol, alebo stagnácia?	340
5. Vzdelanie, kultúra a šport	345
6. Cesta k samostatnosti	381

Texty k obrázkom	438
Zoznam skratiek	439
Literatúra	441
Menný a miestny register	451

ÚVOD

Po skončení vojnových operácií nastal vytúžený mier. Dve veľké svetové vojny, ktoré Európa a vôbec svet prežili dvadsať rokov po sebe, svedčili o úplnom prevrátení platného poriadku. Ak z tej prvej vyšla Európa oslabená, v druhej bola zničená, rozvrátená. Stratila svoje veľmocenské postavenie. Dominovali v nej dve víťazné veľmoci – Sovietsky zväz a Spojené štáty americké. Táto skutočnosť ju poznačila na dlhé desaťročia. Napriek tomu sa na troskách starej Európy, poznamenatej zápasom s totalitnými ideológiami nacizmu a fašizmu, zrodili vízie novej Európy, ktorá mala prekonať vžitú negatívne stereotypy a vrátiť sa k svojim kultúrnym a duchovným základom, k spolupráci a ku kooperácii. Táto vízia bola pre európske národy lákavá, ale na jej uskutočnenie by bolo treba súhlas dvoch rozhodujúcich veľmocí. Prvá z nich – Spojené štáty americké – zastávala zásady rešpektovania práv a slobôd, druhá – Sovietsky zväz – síce tiež hovorila o slobode a oslobodení, no v duchu totalitnej ideológie marxizmu-leninizmu. Obidve mali s Európou svoje vlastné politické, hospodárske a kultúrne zábery, pričom ich kultúry boli značne vzdialené mentalite Západo- a Stredoeurópanov. Začal sa rozhárať nový zápas, ktorého dejiskom sa stala Európa a v nej Slovensko. Nebezpečný tektonický zlom prechádzal strednou Európou a poznačil Slovensko na dlhé štyri desaťročia. Po zániku prvej Slovenskej republiky sa Slovensko znovu stalo súčasťou Československa. Keďže to bolo po skúsenosti vlastnej štátnosti z rokov 1939 – 1945, vrátiť sa pred rok 1938 sa nedalo. Predstavy o vzájomnom spolužití, očakávaní a skúsenosti dvoch národov, ktoré sa opäť stretli v jednom štátnom útve, boli rôzne. Obnovené Československo sa budovalo na nových základoch tzv. ľudovej demokracie. Občianske strany nedisponovali takou silou ani odvahou, aby sa postavili proti dravému komunistickému prúdu. Na to nemali ani možnosti a prostriedky, lebo za ním stál mocný spojenec – Sovietsky zväz. Slovensko však hľadalo aj v zmenených podmienkach svoju osobitnú cestu. Dalo to najavo v parlamentných voľbách v roku 1946, keď zvíťazila Demokratická strana. Išlo však o Pyrrhovo víťazstvo, po ktorom nasledovali tresty za jeho tzv. neprispôsobivosť, nepokrokovosť a zaostávanie. Nasledovalo úplné prevzatie moci komunistickou stranou, ktoré sa stalo realitou na dlhých štyridsať rokov. Slovensko v rokoch 1945 – 1992 zasiahli viaceré hlboké zmeny. Patrí k nim zmeny politické, keď sa k moci predrala

jedna politická strana, ktorá zaviedla totalitný systém, postavený na ideológii marxizmu-leninizmu. S tým súvisela perzekúcia jednotlivcov a celých skupín obyvateľstva, ale aj zmeny v sociálnej štruktúre, dané procesmi kolektivizácie a industrializácie. Samozrejme, tieto umelo riadené zásahy vyvolávali odpor. Doma i v zahraničí sa formoval protikomunistický odboj. Zo Slovenska odišli tri vlny politickej emigrácie, ktoré vyvolali roky 1945, 1948 a 1968. Neodchádzali iba politici, ale aj umelci, študenti, vedci, lekári, inžinieri, podnikatelia a živnostníci. Komunistický režim odstránil základné občianske práva a slobody. Vytvoril tajnú políciu – Štátnu bezpečnosť – s rozvetvenou sieťou agentov, ktorá zasahovala proti všetkým prejavom nesúhlasu s režimom a trestala aj potenciálnych protivníkov. Komunistický systém bol založený na stálom kádrovaní. Funkcie od miestnych až po najvyššie mohli obsadiť iba spoľahliví ľudia. Informačný monopol neumožnil, aby sa verejnosť dostala k informáciám z rôznych zdrojov. To, čo bolo určené pre verejnosť, sa nedalo zverejňovať bez predchádzajúceho súhlasu cenzúry. Cenzurovali sa nielen politické správy, ale aj umelecké diela. Marxisticko-leninská ideológia, ktorá si nárokovala celého človeka, bola prítomná všade – v škôlkach, školách, na pracoviskách. Slobodný život sa umŕtvil. Ľudia si prestali dôverovať a uzavreli sa viac do svojich rodín. Žili sa dva životy: jeden oficiálny, založený na pretváрке a oportunizme, druhý súkromný, plný kritiky a nesúhlasu s existujúcimi pomermi. Komunistický režim neumožňoval, aby sa Slovensko vyvíjalo v duchu jemu vlastných tradícií. Tradičné sa potláčalo ako zaostalé a tmárske. Ostala len vypreparovaná ľudovosť bez hlbšieho zakotvenia v tradícii a vo viere. Súkromné sa automaticky spájalo s vykorisťovaním. Nový systém začal uskutočňovať prevratné zmeny. Zaviedol pracovnú povinnosť, bezplatné zdravotníctvo, nový systém sociálneho poistenia, podporu nových rodín, rodinné prídavky. Obrovský sociálny experiment znamenal pre spoločnosť šok. Spoločenský život sa mohol rozvíjať iba podľa smerníc diktovaných komunistickou stranou. Všetko bolo vopred rozhodnuté v straníckej centrále a navonok sa to vydávalo za hlas ľudu. Strana hovorila za ľud, lebo ona vraj najlepšie vie, čo ľud potrebuje. Umlčaním názorovej rôznosti však nezanikli spory ani rôznosť pohľadov. Ostali skryté, nehovorilo sa o nich. V samotnej komunistickej strane existovali rozličné tábory, ktoré súperili o moc. Tabuizovali sa národnostné a konfesijné vzťahy. Prítom navonok bolo všetko vyriešené novým systémom. Spoločnosť sa zmenila na skleník, v ktorom žili

Ľudia ako predmet veľkého experimentu. Aj v tomto neľahkom období sa Slovensko rozvíjalo. Poznačené kolektivizáciou a industrializáciou, rýchlo sa menilo z agrárnej krajiny na priemyselnú. Vzrástla vzdelanostná úroveň obyvateľstva a napriek zásahom komunistického centra sa nepodarilo úplne odstrániť ani slovenskú otázku, ktorá sa nástoľčivo vynárala v hospodárskej, sociálnej a kultúrnej oblasti, a to najmä v čase, keď sa komunistický režim dostal do krízy, teda v rokoch 1956, 1968 alebo 1989. Tri fázy komunistického režimu – stalinské 50. roky, obrodný proces v 60. rokoch a normalizáciu po príchode vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy v roku 1968 – reprezentovali tri osobnosti: Viliam Široký, Alexander Dubček a Gustáv Husák. Pretrvávajúca absencia slobody a náboženský útlak viedli k sformovaniu slovenského disentu. Od začiatku v ňom prevládal nábožensky motivovaný dissent, ktorý však zdôrazňoval rešpektovanie nielen náboženských práv, ale aj ľudských a občianskych práv. Práve otázka ľudských práv sa stala nosnou otázkou civilizovaného sveta. Československo, ktorého súčasťou bolo Slovensko, sa podpisom Záverečného aktu helsinskej Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe v roku 1975 zaviazalo dodržiavať ľudské a občianske práva a slobody. Tak sa dostalo do vnútorného protirečenia, pretože systém, ktorý ho charakterizoval, tieto práva v zásade popieral. Bola to nová šanca pre dissent, ktorý sa napriek perzekúcii a práve pre ňu stával čoraz silnejšou morálnou autoritou, prinášajúcou nádej na pozitívnu zmenu. Zásadná zmena v roku 1989 priniesla pád komunistického režimu. Vytvoril sa priestor na slobodný život. Transformácia však bola spojená s veľkými ťažkosťami. Zmeniť systém a mentalitu ľudí, ktorá s ním súvisela, z večera do rána nebolo možné. Objavili sa obrovské sociálne a ekonomické ťažkosti. Iniciatívu prejavovali nie vždy čestní a spravodliví ľudia. V nových podmienkach sa hľadala nová podoba štátu. Ukázalo sa, že predstavy o forme spolužitia Čechov a Slovákov sa v mnohom rozchádzajú. Súčasťou transformačných procesov bol vznik samostatnej Slovenskej republiky. Bol to dôsledok neschopnosti nájsť obojstranne prijateľný konsenzus, naplnenie práva národa na vlastnú štátnosť, ale aj kalkul síl, ktoré v tomto procese cítili ekonomický profit. Slovenský národ sa napriek všetkým ťažkostiam počas totalitného komunistického režimu prepracoval na vyššiu úroveň. Slováci vzrástli početne aj vzdelanostne. Ukázalo sa, že 20. storočie je naozaj slovenským storočím.

HLAVA I

SLOVÁCI NA KRIŽOVATKE DVOCH SYSTÉMOV (1945 – 1948)

1. Politický ruch

Obnovenie česko-slovenského štátu a presadenie tzv. ľudovodemokratického režimu v roku 1945 prinieslo Slovensku a Slovákom dve zásadné zmeny: štátoprávnu a spoločensko-politickú. Prvá znamenala zánik Slovenskej republiky a obnovenie Československej republiky (ČSR), v dôsledku čoho sa obnovili štátne hranice spred roka 1938. Druhá znamenala zavedenie systému tzv. ľudovej demokracie.

*Ľudová
demokracia
a systém
Národného
frontu,
cez Slovanstvo
k podpore
komunizmu*

To, čo sa dialo v obnovenom Československu po roku 1945, malo scenár podobný s inými štátmi, ktoré ovplyvňoval Sovietsky zväz. Víťazné veľmoci druhej svetovej vojny sa zaviazali vytvoriť podmienky na obnovenie demokracie, ktorá by sa mala presadiť v parlamentných voľbách. Ako sa čoskoro ukázalo, rozdiel bol v chápaní toho, kto sa môže zúčastniť na voľbách a či sa pripúšťa politická opozícia. Sovietsky zväz začal realizovať na územiach, kam siahla po vojne jeho vplyv, teda presnejšie kam sa dostala jeho armáda, model tzv. ľudových demokracií. Išlo o typ autoritatívnych ľavicových režimov, kde rozhodujúce mocenské pozície dostali komunisti. Zaviedol sa nový typ vlastenectva, ktoré vychádzalo z odbojového spojenectva komunistov s nekomunistami a jeho podmienkou bol pozitívny vzťah k Sovietskemu zväzu. Nové vlastenectvo malo nahradiť sprofanované vlastenectvo spojené s predchádzajúcimi režimami spolupracujúcimi s nacistickým Nemeckom a zároveň aj vlastenectvo s protikomunistickým akcentom. Vlastenec v starom zmysle už nemal miesto, pretože bol buď dobrovoľne, alebo z donútenia kompromitovaný spoluprácou s Nemeckom, prípadne sa kriticky staval k Sovietskemu zväzu. Naopak, nové vlastenectvo sa opieralo o spoluprácu so Sovietskym zväzom, vyzdvihujúc jeho osloboditeľskú misiu. Súčasne oživovalo slovanskú myšlienku, predstavujúc Sovietsky zväz ako slovanskú veľmoc, ktorá je jedinou spoľahlivou zárukou slobody iných slovanských národov. Ožívala tu stará predstava Ruska ako odvekého ochrancu a bojovníka Slovanstva proti rozpínavému Germánstvu. V skutočnosti išlo o inštrument, ako urobiť prichádzajúci komunizmus stráviteľnejším pre slovanské národy a ako zdôvodniť sovietsku hegemoniu. Tento trend sa uplatnil na historickom Devíne, kde sa 5. 7. 1945 konal Všeslovanský deň za prítomnosti zástupcov politikov a vojenských predstaviteľov rôznych slovanských národov. Všeslovanské združenie prijala pri tejto

príležitosti manifest, ktorý sa končil patetickou prísahou: „*Slováci sa budú neochvejne pridržať súdržnosti a bratstva s českým národom, s ktorým navždy chceme spolu žiť v spoločnom slovanskom štáte – v Československej republike. Spolu s národom českým Slováci navždy zachovajú a zveľadia zväzok spojenectva a bratstva s víťazným Sovietskym zväzom a budú pestovať bratskú solidaritu s ostatnými slovanskými národmi a štátmi.*“

Výrazom komunisticko-občianskeho politického spojenectva bola existencia národných alebo vlasteneckých frontov ako permanentná spoločná vládna koalícia komunistickej a občianskej zložky, ktorá sa zrodila v odboji. V ČSR to bol systém národného frontu. Národný front sa skladal z dvoch národných frontov – zo Slovenského národného frontu, z Českého národného frontu a z celoštátneho Národného frontu Čechov a Slovákov. Členmi národných frontov mohli byť iba politické strany. Pritom systém národného frontu vychádzal zo zásady redukcie politických strán. Obetované boli pravicové politické strany, ktoré pôsobili pred rokom 1938. Znamenalo to, že sa väčšinou presadili strany zamerané socialisticky. Rokovania Národného frontu sa nekončili hlasovaním, ale dohodou všetkých zúčastnených politických strán. V systéme národného frontu bola najdôležitejšia komunistická strana, ktorá navonok vystupovala ústretovo ako štandardná politická strana. V rámci systému síce mohlo pôsobiť viacero politických strán, no ich činnosť bola viazaná spoločnou politickou líniou a záväzne platným vládny programom. Systém nepripúšťal politickú opozíciu, preto neexistovala opozičná politická strana. Na rozdiel od prvej ČSR mohli pôsobiť české politické strany iba v Česku a slovenské iba na Slovensku. Systém teda neumožňoval pôsobenie celoštátnych strán, hoci komunistická strana koordinovala svoju činnosť v oboch častiach štátu. Od základu sa zmenil štátny aparát a nové „orgány ľudovej moci“ – národné výbory – tvorili ľudia, ktorým často chýbali skúsenosti s organizovaním a riadením. Vyskytli sa výrazné porušenia občianskych a ľudských práv a slobôd (deportácie obyvateľstva, pracovné tábory určené pre asociálov a politicky nespohľadlivé osoby, kam sa bolo možné dostať aj bez súdneho rozhodnutia, obmedzovanie osobnej slobody). Prezident Edvard Beneš vládol od 21. 7. 1940 do 27. 10. 1945 autoritatívne prostredníctvom dekrétov, čiže bez parlamentu. Celkovo vydal až 126 dekrétov a 17 ústavných dekrétov. Benešove dekréty výrazne zasiahli do majetkových a občianskych práv. Uskutočnili sa

rozsiahle čistky v spoločenských organizáciách a spolkoch. Zaviedol sa model jednotnej odborovej organizácie (v českých krajinách Ústredná rada odborov a od roku 1946 Revolučné odborové hnutie – ROH, na Slovensku Slovenská odborová rada – SOR) a jednotnej strešnej mládežníckej organizácie (v českých krajinách Zväz českej mládeže, na Slovensku Zväz slovenskej mládeže). Výrazne sa obmedzila pluralita spolkov. Siahlo sa na práva nemeckej a maďarskej národnostnej menšiny a realizovala sa koncepcia národného štátu Čechov a Slovákov. Limitovala a kontrolovala sa činnosť tradičných inštitúcií, cirkví a ich dosah na spoločenský život pod zámienkou toho, že poskytujú útočisko nepriateľom režimu. Zaviedla sa prísna tlačová cenzúra, ktorá filtrovala informácie pre verejnosť. Ministerstvo informácií, vedené členom KSČ Václavom Kopeckým, vyhláškami z 18. 5. a zo 4. 6. 1945 zastavilo tlač všetkých periodík s výnimkou denníkov, ktoré povolila politickým stranám vydávať vláda. Mohli vychádzať iba publikácie, ktoré mali povolenie tlačového alebo publikačného odboru ministerstva informácií. Noviny dostali tichý pokyn, aby nepísali proti vysídleniu Nemcov, proti socializmu, komunizmu a Sovietskemu zväzu. Ministerstvo informácií sústreďovalo, triedilo a regulovalo informácie z cudziny a do cudziny, či už prichádzali do ČSR, alebo z nej odchádzali do zahraničia, a to rozhlasom, poštou, novinami a telegrafom. Veľmi často a pod rôznymi zámienkami dochádzalo ku konfiškácii vydaní periodickej tlače. Ešte sa nezaviedla jednotná a záväzne platná ideológia ako ucelený systém, ktorý musí spoločnosť prijať, no nič nebránilo šíreniu komunistickej ideológie v jej prijateľnejšej podobe. Štát sa vyvíjal pod vplyvom Sovietskeho zväzu, pričom sa prehľbovala jeho hospodárska, zahraničnopolitická a vojenská závislosť od tejto veľmoci. Sovietsky zväz už v tom čase zasahoval prostredníctvom svojej armády, bezpečnostných zložiek a politickým tlakom do vnútorných vecí ČSR a tým vplýval na jej orientáciu. Na druhej strane sa oslabovali kontakty so západnými demokratickými štátmi. Vzhľadom na uvedené charakteristiky nemožno hovoriť o demokracii, a to aj pri použití prívlastkov „riadená“ alebo „usmerňovaná“, ktoré vyznievajú iba ako defekt existujúceho demokratického systému. Išlo o autoritatívny režim ľavicového typu, ktorý vytvoril predpoklady na presadenie úplného komunistického totalitarizmu. Jeho zavedenie sa stalo otázkou voľby vhodného okamihu. Komunistické vedenie v tom čase presadzovalo perspektívu vlastnej cesty k socializmu. Malo ísť

o akúsi pokojnejšiu transformáciu, vplávanie do bezpečného prístavu socializmu bez hlbších a radikálnejších zásahov a otrasov.

Politický systém na Slovensku po vojne mal svoje špecifické črty a líšil sa od českého systému. Na Slovensku sa od povstania v roku 1944 udomácnil systém dvoch silných politických strán – Demokratickej strany (DS) a Komunistickej strany Slovenska (KSS). Obidve strany vznikli ešte počas odboja, kde kooperovali. Na rozdiel od toho v Česku sa obnovila činnosť strán s dlhšou tradíciou, ktorých vedenia fungovali počas vojny v exile: Komunistická strana Československa (KSČ), Čs. sociálnodemokratická strana (Čs. sociálna demokracia), Čs. strana národnosocialistická a Čs. strana lidová. Bolo tu cítiť väčšiu orientáciu na ľavicovú stranu politického spektra ako na Slovensku. Socialistické strany s výnimkou Čs. strany lidovej dokonca utvorili socialistický blok. Na Slovensku sa teda nemohla vytvoriť kontinuita strán, s výnimkou komunistov. Pre DS znamenalo určitú výhodu, že sa budovala na báze bývalých členov agrárnej strany (Republikánskej strany zemeľského a maloroľníckeho ľudu) a Slovenskej národnej strany (SNS). Podporu nachádzala prevažne na slovenskom vidieku medzi roľníkmi. DS začala na Slovensku pôsobiť po prechode frontu vo veľmi zložitých podmienkach. Ťažko sa presadzovala voči KSS, ktorá sa na miestnej či okresnej úrovni často odmietala deliť o moc. Pritom za miestnymi komunistami nezriedka stáli orgány sovietskej NKVD (tajnej polície) či autority Červenej armády. DS sa konštituovala na zjazde v Martine 7. a 8. 7. 1945. Rivalita medzi Jánom Ursínym a Jozefom Lettrichom, dvomi osobnosťami, ktoré mali aspiráciu viesť stranu, sa na zjazde nakoniec skončila víťazstvom Lettricha. Pritom Ursíny bol orientovaný konzervatívnejšie a kritickejšie voči komunistom. DS si postupne zabezpečila vplyv na niektoré, najmä družstevné organizácie. Kontrolovala Zväz roľníckych vzájomných pokladníc a Zväz hospodárskych družstiev. Určitý vplyv si udržiavala vo Zväze vojakov SNP a v Čs. obci legionárskej. Založila si aj vlastnú mládežnícku organizáciu Odbor mladých demokratov a medzi vysokoškólákmi pôsobil Klub demokratických akademikov. Takisto si vybudovala bohatú a čitateľsky atraktívnu bázu tlače. Vydávala denník *Čas*. Názov nebol vybraný náhodne, ale manifestoval prihlásenie sa k tradícii masarykovského humanizmu. Denník s týmto názvom bol totiž v roku 1900 orgánom Masarykovej Českej realistickej strany. K DS patrili aj *Národné noviny*,

*Politický
systém
na Slovensku,
DS a KSS*

Zástupcovia
DS v SNR
a v Zbore
povereníkov

Dr. Jozef Lettrich
predseda SNR

Pplk. Milan Polák
podpredseda SNR

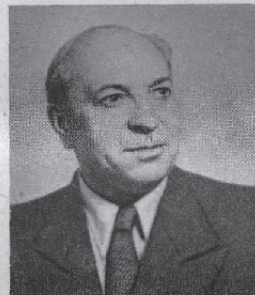
Andrej Cvinček
podpredseda SNR

Rudolf Fraštacký
podpred. Sboru povereníkov

Dr. Matej Josko
povereník financií

Dr. Ivan Štefánik
povereník pravosúdia

Dr. Martin Kvetko
pov. pôdohosp. a poz. reformy

Dr. Emanuel Böhm
povereník zdravotníctva

Ing. Kornel Filo
povereník výživy a zásob.

Jozef Lukačovič
povereník pošty a telegrafov

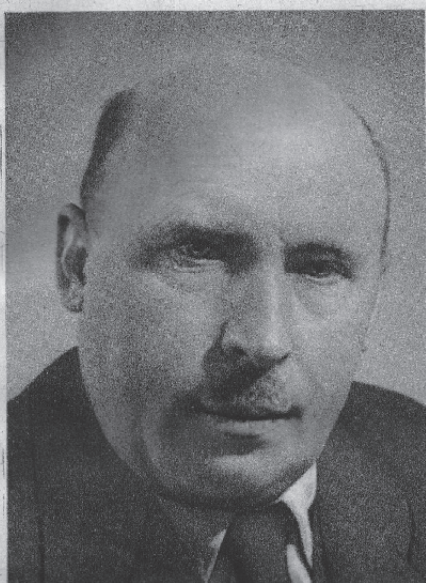

Dr. Samuel Belluš
povereník informácií

Ing. Jozef Štyk
povereník techniky

Zástupcovia
DS vo vláde
ČSR

Ján Ursíny
podpredseda vlády

Dr. Ivan Pietor
minister dopravy

Ján Lichner
štátny tajomník v Ministerstve národnej obrany

Dr. Mikuláš Franek
minister unifikácií

Demokratický týždenník a intelektuálna politická revue *Nové prúdy*. Na východnom Slovensku strana vydávala v Košiciach týždenník *Demokrat* a v Prešove týždenník *Ozvena*.

Karol Šmidke,
predseda
Zboru
povereníkov
1945 – 1946

KSS sa mohla opierať o sovietske spojenectvo a blízky vzťah s českými komunistami. V porovnaní s DS mala výhodu lepšej organizovanosti a zapojenia mládeže. Od zjazdu v Banskej Bystrici v septembri 1944 bol jej predsedom Karol Šmidke, podpredsedami Gustáv Husák a Ján Čech. V povojnových pomeroch sa ukázalo, že medzi komunistami nevládne až taká vnútorná jednota, ako by sa navonok zdalo. Časť slovenských komunistov, ktorá sa zúčastnila na Povstaní, sa ešte počas ilegality naučila samostatne konať a rozhodovať. Posilnená príkladom

Juhoslávie, hlásila sa k myšlienke federácie a mala aj väčší záujem o zachovanie kompetencie slovenských národných orgánov. Tieto postoje však vedenie KSČ v Prahe neprijímalo. Vedúci českí činitelia KSČ spolu so slovenskými činiteľmi Júliusom Ďurišom a Viliamom Širokým na spoločnom zasadnutí Ústredného výboru (ÚV) KSČ a ÚV KSS v Prahe 17. a 18. 7. 1945 vyčítali vedeniu KSS sektárstvo, prílišné zdôrazňovanie slovenských národných záujmov a zaostávanie Slovenska pri plnení vládneho programu. Minister informácií V. Kopecký obvinil vedenie KSS zo separatizmu: „Vývoj vecí dospel do toho štádia, že sa musí energicky zasiahnuť... Fakticky vystupuje Slovenská národná rada ako vláda na Slovensku a pražská vláda ako česká vláda. Je to vyložený separatizmus... Separatizmus, ktorý sa prejavuje, má antičeský charakter, antičeskoslovenský a antisovietsky... Musíme si uvedomiť, že myšlienka slovenskej samostatnosti je myšlienka hitlerovská. To znamená, že nesmieme túto myšlienku separatizmu podceňovať. Nie je bezpečný Sovietsky zväz, keď sa darí, aby pomocníci separatizmu mohli mať svoje zálohy na Slovensku... Slovenská samostatnosť nie je zrelá. Myslím si, že to musíme presadiť a obrat ideológie a zmenu kurzu vyjadriť zmenami osobnými.“ Podobne sa vyjadril V. Široký: „Na každom kroku počujeme zo strany členov Najvyššieho soviету Sovietskeho zväzu veľmi kritické poznámky o pomeroch na Slovensku... Prosím, na Slovensku je rozvrat... V čom vidím určité znaky

politického separatizmu? Je to základný pomer Slovenskej národnej rady k ústrednej vláde. Slovenská národná rada neberie na vedomie, že je tu ústredná vláda, kam ona vyslala svojich zástupcov.“ Posledné slovo mal predseda KSČ Klement Gottwald, ktorý sformuloval zásady jednoty: „Politika našej strany na Slovensku sa má v budúcnosti vykonávať nie odlúčene, ale naopak, má sa orientovať na progresívne sily v českých krajinách a na progresívne sily, ktoré sú zastúpené vo vláde.“

Gustáv Husák,
predseda
Zboru
povereníkov
1946 – 1948

Po tejto zdrvujúcej kritike bolo 11. a 12. 8. 1945 na konferencii v Žiline zvolené nové vedenie KSS. Predsedom strany sa stal V. Široký. Predstavitelia povstaleckého vedenia KSS stratili zásadný vplyv na formovanie straníckej politiky. KSS bola cez svojho predsedu Širokého v podriadenom postavení voči vedeniu KSČ v Prahe. Tak sa zabezpečila jednotná línia komunistickej straníckej politiky, pričom bývalé povstalecké vedenie KSS sa muselo podrobiť. V povojnových podmienkach komunisti svoj tradične revolučný program zjemnili. Stavali sa za pokračovanie procesu znárodňovania väčších podnikov a za pozemkovú reformu, no z taktických dôvodov rešpektovali aj súkromné podniky a súkromnú držbu pôdy. Opierali sa najmä o robotníkov a chudobnejších roľníkov.

KSS úplne ovládla jednotnú odborovú organizáciu na Slovensku SOR, ktorú viedol František Zupka. Kontrolovala aj Zväz slovenskej mládeže, Zväz slovenských partizánov, Zväz politických a rasovo prenasledovaných oslobodených väzňov, roľnícke komisie, Jednotný zväz slovenských roľníkov. Jej ústredným tlačovým orgánom bol denník *Pravda*, pričom na strednom Slovensku vychádzala *Stredoslovenská Pravda* a na východnom Slovensku *Východoslovenská Pravda*. Gustáv Husák inicioval vznik týždenníka *Nové slovo*. Pod silným vplyvom KSS bol odborársky denník *Práca*, ale aj denník *Národná obroda*, ktorý sa deklaroval ako nezávislý.

Úsilie o založenie novej politickej strany pre slovenských katolíkov   Zatiaľ čo KSS sa vyhlasovala za stranu, ktorá združuje občanov nezávisle od náboženského vyznania, DS sa otvorene hlásila ku kresťanským hodnotám. Jej jasnou črtou bolo viac-menej jednofarebné konfesiónálne zloženie jej vedenia. Výrazne prevládali evanjelici. V tom čase bol na Slovensku ešte stále živý konfesionalizmus a táto črta DS poukazovala na jej slabinu. Preto ju strana musela riešiť ústretovým postojom ku katolíkom, ktorí tvorili konfesiónalnu väčšinu národa a po zrušení HSLS sa necítili dostatočne zastúpení. Hoci vedenie DS poskytlo vo svojej strane istý priestor pre katolíckych aktivistov, nepustilo ich do rozhodovacích riadiacich štruktúr. Tak sa aj prevažná časť týchto aktivistov orientovala na založenie samostatnej politickej strany. K myšlienke samostatnej strany sa postupne prikláňali rôzne skupiny aktívnejšej slovenskej inteligencie. Z hľadiska perspektívy celého projektu novej strany mal dôležitú váhu hlas slovenského biskupského zboru, ktorý vznik tretej politickej strany podporil. Samozrejme, nemalo ísť o čisto katolícku stranu, ale o modernú stranu kresťanskodemokratického typu, aké sa v tom čase úspešne presadzovali v Taliansku, vo Francúzsku a v Západnom Nemecku. Konkrétne prípravy na založenie novej strany boli v plnom prúde od konca roka 1945. Aktivisti sústredení okolo skupín Pavla Čarnogurského a Jána Kempného na spoločných stretnutiach vypracovali programové zásady novej strany a odovzdali ich arcibiskupovi Karolovi Kmeťkovi. Ten spolu s ostatnými biskupmi navštívil 8. 1. 1946 prezidenta Beneša. Pamätný spis, ktorý biskupi odovzdali prezidentovi počas audiencie, obsahoval bod o vytvorení novej strany pre slovenských katolíkov. Po návšteve biskupov u prezidenta bolo už verejne známe, že na Slovensku sa pripravuje založenie novej politickej strany. Vznik novej strany, ktorá by sústredila katolíckych voličov, podporovalo aj komunistické vedenie, lebo chcelo viac rozložiť a diferencovať politickú scénu, aby mu nemohla výraznejšie konkurovať DS. Záujem o vznik takej strany mal aj prezident Beneš a Čs. strana národnosocialistická, ktorí videli možnosť viac ovplyvniť slovenskú politickú scénu a usmerniť slovenských katolíkov. Dňa 1. 3. 1946 sa zišlo 15 poslancov DS v Dočasnom Národnom zhromaždení v Prahe a členov Slovenskej národnej rady (SNR) v Bratislave na čele s Andrejom Cvinčekom a podpísalo zakladajúcu listinu novej, Kresťansko-republikánskej strany. Národný front prerokoval prihlášku novej strany 13. 3. 1946. V zásade súhlasil s jej založením, ale svoj súhlas podmienil zmenou jej názvu, pretože údajne evokovala späťosť

s HSĽS a agrárnou stranou, ako aj výraznejším prihlásením sa k ČSR a jasne formulovaným názorom na proces s prezidentom Slovenskej republiky Jozefom Tisom a s členmi bývalej slovenskej vlády.

V polovici marca už intenzívne prebiehala tvorba straníckych štruktúr novej stany na Slovensku. Zakladali sa jej okresné sekretariáty a miestne organizácie. Neústretný postoj pri schvaľovaní strany vyvolával veľa otáznikov a nervozity. Dňa 27. 3. 1946 mal Národný front Čechov a Slovákov na svojom zasadnutí v Prahe definitívne rozhodnúť o osude novej politickej strany. Jeho rokovanie však bolo odložené na začiatok apríla. Tento moment rozhodol. Ďalšie čakanie a taktizovanie mohli iba ubrať na volebnom úspechu novej strany. Iniciatívu prevzal Miloš Bugár, ktorý sa v tom čase nachádzal v Prahe. Navštívil A. Cvinčeka a ten poveril jeho a J. Kempného, aby spísali body na dohodu s DS. V pražskej kaviarni Slávie tak 28. 3. 1946 vznikol text dohody, ktorá by mala nastať medzi vedúcimi činiteľmi DS zo strany katolíckej a evanjelickej. Jej cieľom bolo, aby katolíci ostali v DS a nezakladali si vlastnú stranu. Dohoda katolíckych aktivistov s vedením DS bola uzavretá 31. 3. 1946. Užší výkonný výbor DS akceptoval personálne zmeny vyplývajúce z dohody 5. 4. 1946. Aj preto sa vžilo pomenovanie *Aprílová dohoda*.

Aprílová dohoda vychádzala z konfesionálnych pohnútok, lebo vznikla z podnetu katolíckych aktivistov, ktorí sa usilovali zlepšiť postavenie slovenského katolicizmu. Súčasne to bol zaujímavý pokus preklenúť tradičný problém slovenského konfesionalizmu v politike vzájomnou dohodou. Transparentnosť dohody legalizovala a legitimizovala požiadavky slovenského katolicizmu. Hoci išlo o dôvernú dohodu, bolo otázkou času, kedy sa stane verejne známou. Tu sa otvárala možnosť jej politického napadnutia komunistami, čo sa neskôr aj stalo. Pre katolíkov bola dohoda výhodná nielen v tom, že im zabezpečovala uspokojivé zastúpenie v politickom živote, ale i v tom, že im nekládla nijaké povinnosti voči DS ani prípadné sankcie, ak by ju vo voľbách nepodporili. Dôležitým znakom uspokojenia požiadaviek katolíckeho krídla DS bola formulácia, že línia strany v školskej a mimoškolskej výchove sa stotožňuje s názorom kresťanských cirkví, najmä katolíckej cirkvi. Dohoda predpokladala vytvorenie užšieho predsedníctva DS (šesť katolíkov a dvaja evanjelici) s kompetenciou dávať smernice na postup strany v praktickom politickom živote. Pomer katolíkov

*Aprílová
dohoda*

a evanjelikov pri kandidačných listinách do Národného zhromaždenia v Prahe a SNR v Bratislave bol 2 : 1. Prijala sa zásada, že z deviatich volebných krajov bude katolík na prvom mieste v šiestich krajoch a evanjelik v troch krajoch. Pokiaľ išlo o stranícke štruktúry DS, pre všetky orgány strany sa prijal kľúč 7 : 3 v prospech katolíkov, pričom výnimku tvorili prevažne katolícke alebo prevažne evanjelické kraje. Uvedený kľúč sa mal aplikovať aj na hospodárske, finančné a záujmové organizácie, inštitúcie a podniky, na ktoré mala DS vplyv (banky, priemyselné, poľnohospodárske a družstevné podniky). Predsedníctvo DS sa zaviazalo vymenovať okrem existujúceho generálneho tajomníka Fedora Hodžu (evanjelika) aj dvoch ďalších generálnych tajomníkov, a to M. Bugára a J. Kempného (katolíkov), s tým, že Bugár bude mať na starosti organizačné veci a Kempný hospodárske.

Hoci sa väčšina katolíckych aktivistov Aprílovou dohodou vrátila späť do DS, resp. nepokračovala v procese vzniku novej strany pre slovenských katolíkov, predsa ešte ostala skupina, ktorá takúto stranu chcela vytvoriť. Tak vznikla 1. 4. 1946 Strana slobody. Viedlo ju direktorium v zložení Vavro Šrobár, Florián Tománek a Pavol Blaho. V decembri 1946 sa jej vedenia ujalo užšie predsedníctvo v zložení predseda Jozef Dieška, podpredsedovia Jozef Hanzel a P. Blaho, generálny tajomník Jozef Brúha. Členmi predsedníctva sa stali Tibor Šabo, Ján Beharka a V. Šrobár. Strana sa vnútorne delila na kresťansko-národný prúd, reprezentovaný J. Dieškom, ktorý presadzoval väčšiu mieru samosprávy Slovenska v ČSR, a šrobárovský prúd, ktorý presadzoval unitárnu ČSR s krajinským zriadením. Všeobecne sa strana hlásila ku katolíckemu sociálnemu učeniu. Jej tlačovým orgánom bol denník *Sloboda*.

Dňa 20. 1. 1946 vznikla Strana práce ako iniciatíva skupiny slovenských sociálnych demokratov, ktorých neuspokojilo zjednotenie sociálnych demokratov s komunistami počas povstania v roku 1944. Motiváciou bolo aj posilnenie ľavice, ktoré malo zabrániť volebnému víťazstvu DS. Predsedom strany sa stal Ivan Frlička a podpredsedom Alexander Bahurinský. Strana sa hlásila k sociálnej politike, k programu znárodňovania a k myšlienke silnej a jednotnej ČSR s krajinským usporiadaním. V septembri 1946 si zmenila názov na Sociálna demokracia na Slovensku a o rok sa zlúčila s Čs. sociálnou demokraciou, pričom vystupovala ako krajinská organizácia tejto strany. K dispozícii mala denník *Hlas práce*.

Prvé parlamentné voľby v povojnovej ČSR sa mali stať dôkazom stabilizovaných pomerov v štáte. Od nich sa malo odvíjať prijatie novej ústavy a doriešenie štátoprávneho vzťahu Čechov a Slovákov. Dočasné Národné zhromaždenie nebolo voleným parlamentom, ale orgánom, ktorý vznikol schválením kandidačných listín strán delegátmi národných výborov. Jeho funkčné obdobie trvalo od 28. 10. 1945 do 18. 6. 1946. Podľa dohôd predstaviteľov politických strán v Moskve v dočasnom parlamente zasadlo 300 poslancov, z toho bolo 200 z Česka a 100 zo Slovenska. V januári 1946 Národný front Čechov a Slovákov rozhodol, že voľby sa uskutočnia 26. 5. 1946, ako aj to, že slovenské politické strany budú kandidovať na Slovensku a české v Česku. Takisto prijal návrh komunistov, aby voliči, ktorí nechcú voliť ani jednu politickú stranu, hodili do volebnej urny biely lístok. V pozadí sa skrýval zámer oslabiť občianske politické strany. Podľa volebného zákona mohli voliť všetci občania ČSR, ktorí dovŕšili 18. rok života. Voľby boli povinné. V porovnaní s prvou ČSR sa tak posunula veková hranica o tri roky nadol. Zo zápisu do voličských zoznamov boli vylúčené osoby nemeckej a maďarskej národnosti a tie, ktoré súdnym rozhodnutím stratili občianske práva. Do zoznamov nemohli byť zapísané ani osoby, ktoré boli podrobené súdnemu vyšetrovaniu alebo ich väznili na základe retribučných dekrétov. Po zverejnení voličských zoznamov ešte bolo možné vylúčiť niektoré osoby, ak boli proti nim podané námietky. Celkovo bolo na Slovensku z volieb vylúčených asi 400-tisíc osôb, čiže 20 % voličov. Podľa nového zákona sa počet mandátov volených na Slovensku znížil zo 100 na 69. Strata slovenských mandátov v ústrednom parlamente teda dosiahla 31 mandátov. Tak sa oslabil význam Slovenska v štáte.

Napriek záväzkom politických strán sa v predvolebnej kampani vyskytlo viacero násilností. Radikálnejší prívrženci KSS násilnými zásahmi rozbíjali zhromaždenia DS, napr. v Žiline a Bratislave. V Dolnom Kubíne bol zavraždený gymnazista Augustín Hlavatý z Medzibrodia nad Oravou (okr. Dolný Kubín), ktorý agitoval za DS. Zavraždený bol aj Michal Škultéty z Radiše (dnes časť Žitnej-Radiše, okr. Bánovce nad Bebravou). Za kuriózných okolností zomrel Viliam Vajda, predseda miestnej organizácie KSS v Čároch (okr. Senica). Prívrženci DS v obci prelepovali letáky KSS a vápnom písali na domy číslo 2, ktoré dostala DS. Pri Vajdovom dome sa zhovárali. Z domu na nich vyletela tehla, a preto chlapci poliali jeho okno vápnom. Vajda vybehol von a začal strieľať. Jeden z chlapcov, Jozef Kollár, v sebaobrane vystrelil a Vajda bol na mieste mŕtvy. Pred príchodom

*Parlamentné
voľby v roku
1946*

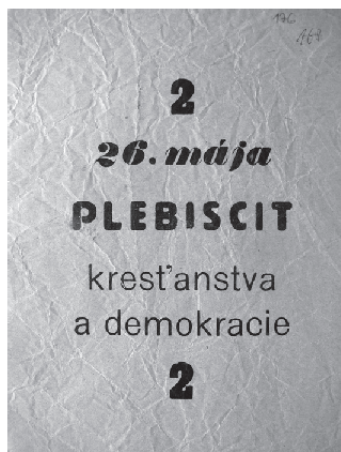
vyšetrovateľov však pri mŕtvom neležala jeho zbraň, ale drevená palica. KSS chcela z tohto prípadu získať politický kapitál. Zaistili nielen chlapcov, ale aj miestneho katolíckeho farára Vavrinca Čierneho a všetkých 12 členov výboru DS v Čároch. Vyšetrovaných bili. Kollára napokon po siedmich mesiacoch väzby prepustili. Ukrýval sa a v roku 1948 ušiel na Západ.

Predstavitelia katolíckeho krídla DS navštívili katolíckych biskupov a presviedčali ich, aby podporili DS. Biskupi ich podporili obežníkom vydaným 21. 5. 1946, ktorý publikovala aj tlač DS. Biskupi považovali za dôležité, aby veriaci voliči išli voliť, pretože voľbami sa rozhodne o novej ústave a o tom, či v štáte bude panovať kresťanský duch, alebo nie. Ďalej apelovali, aby veriaci odovzdali svoj hlas takej strane, ktorá stojí na kresťanskom základe, a sami sa dištancovali od správy, že vstúpili do Strany slobody. Väčšina katolíckych kňazov odporúčala veriacim voliť DS.

Jednoznačnosť kampane DS vytvárala presvedčenie, že voľby majú historický, osudový význam a zásadným spôsobom rozhodnú o budúcom smerovaní Slovenska. Táto vízia osudovosti volieb pôsobila mobilizujúco. Typickým znakom volebnej kampane DS bolo naliehavé apelovanie na zachovanie či vybudovanie demokracie v štáte. Tak DS prezentovala alternatívu medzi demokratickými a nedemokratickými silami v spoločnosti, hoci v rámci politického systému nebola opozičnou stranou. Navonok mohla vystupovať ako blok protikomunisticky orientovaných síl postavený na kresťanskej ideovej báze. Veľmi jasne to vyjadril generálny tajomník DS Kempný v článku *Aby bolo jasno na všetky strany*, uverejnenom v denníku *Čas*, ktorý sa zároveň šírila ako leták: „Tu už nejde o Demokratickú stranu, tu už ide o všetkých, čo sa hlásia ku

kresťanstvu a demokracii, a tu musíme ísť dnes jednotne a spoločne, lebo tieto voľby neznačia len zmeranie síl medzi politickými stranami, ale tu ide o plebiscit, t. j. koľko Slovákov sa hlási ku kresťanskému pojatiu demokracie. Keďže my na kresťanstve a demokracii budujeme náš život, našu spoločnosť a našu budúcnosť, ideme do týchto volieb s presvedčením, že kresťanské základy našej kultúry a výchovy a kresťanská morálka sú najcennejšími odkazmi slovenskej národnej tradície. A tieto chceme vyhrať s Demokratickou stranou.“

Predvolebný
leták DS

Situácia by bola zaujímavejšia, keby sa v českých krajinách stalo niečo podobné ako na Slovensku, teda keby vznikla strana, ktorá by vystupovala ako širší blok navonok sa vymedzujúci voči komunistickej strane. Tam však bola rozdielna politická tradícia aj pomery. Navyše kresťanstvo v Česku nerezonovalo v takej miere, aby sa mohlo stať stmelujúcim ideovým faktorom.

Predvolebná kampaň oficiálneho denníka DS *Čas* bola jednoznačne zacielená na slovenských katolíkov. Svedčí o tom jednak frekvencia článkov vyzdvihujúcich dôležitosť kresťanstva a osobitne práva katolíckej cirkvi, jednak apelačný spôsob, ktorým oslovovali katolícku verejnosť, ale aj články zamerané proti Strane slobody, chápanej ako konkurencia. Výsledky parlamentných volieb 26. 5. 1946 priniesli na Slovensku víťazstvo DS, ktorá získala až 999 622 (62 %) hlasov. Najvyšší počet odovzdaných hlasov dosiahla práve v regiónoch s prevažne rímskokatolíckym alebo gréckokatolíckym obyvateľstvom. Najviac hlasov získala DS v okrese Námestovo, kde ju volilo až 94,89 % voličov. Tento výsledok bol suverénne najlepším volebným výsledkom, aký vôbec v nejakom okrese Československa vo voľbách v roku 1946 politická strana dosiahla. Zároveň tam komunistická strana dostala celoštátne najmenej hlasov, iba 3,70 %. Celkovo KSS získala 30,37 % hlasov, najviac, a to 56,2 %, v okrese Brezno, kde DS dostala najmenej, 37,6 % hlasov. Strana slobody získala 3,73 % hlasov. Najväčšiu podporu zaznamenala v okrese Levice, 26,34 % hlasov. Stranu práce volilo 3,11 % slovenských voličov, najviac v okrese Košice-mesto, 9,11 % hlasov. Biele lístky hodilo do volebných urien iba 0,79 % voličov.

Volebné výsledky v Česku boli odlišné, hoci voliči si tiež vyberali zo štyroch strán. KSČ dostala 40,17 % hlasov, Čs. strana národnosocialistická 23,66 % hlasov, Čs. strana lidová 20,24 % hlasov a Čs. sociálna demokracia 15,58 % hlasov. Biele lístky odovzdalo 0,35 % voličov. V celoštátnom meradle vyhrali voľby komunisti, ktorí dostali spoločne 37,94 % hlasov. Výsledok volieb by pre komunistov nemusel byť taký priaznivý, keby bol rešpektovaný nárok Slovenska na vyšší počet poslaneckých mandátov. Komunisti ako najsilnejšia celoštátne pôsobiaca strana, hoci v dvoch podobách, získali post predsedu vlády, ktorým sa stal K. Gottwald, a deväť ministerských kresiel. Po dlhých rokovaníach sa zostavil aj Zbor povereníkov na Slovensku. DS v ňom napriek volebnému víťazstvu nedostala post predsedu. Musela ustúpiť tlaku komunistov, ktorí obsadili miesto predsedu Zboru povereníkov

G. Husákom. DS dostala osem povereníctiev a post podpredsedu Zboru povereníkov, KSS tri povereníctva a dvaja povereníci boli bez politickej príslušnosti.

Príčin víťazstva DS na Slovensku bolo viacero. Verejnosť si zvykla na systém dvoch strán DS – KSS, ktorý vznikol ešte počas povstania v roku 1944 a fungoval až do januára 1946. Dve nové strany – Strana práce a Strana slobody – boli založené krátko pred voľbami a nestihli sa dostať hlbšie do povedomia verejnosti. Navyše im chýbali osobnosti, ktoré by boli pre slovenského voliča zaujímavé. Strana slobody predstavovala iba torzo aktivistov, ktorí chceli vytvoriť novú stranu pre slovenských katolíkov, a Strana práce zase torzo sociálnych demokratov, ktorí po zlúčení s KSS chceli obnoviť vlastnú stranu. Slovenskí voliči vo voľbách ukázali, že napriek prevratným zmenám v rokoch 1944 a 1945 sú aj naďalej konzervatívni, že ich oslovujú kresťanské hodnoty a že chcú, aby sa rešpektovali práva Slovenska v obnovenej ČSR. Dôležitú úlohu pri víťazstve DS zohrala Aprílová dohoda, ktorá jej zabezpečila podporu slovenských katolíkov. Katolíci a evanjelici sa spojili a vytvorili spoločnú politickú platformu, ktorá vystupovala ako alternatíva ku konjunkturálnemu komunistickému prúdu. Určitú úlohu pri víťazstve DS na Slovensku zohrala aj skúsenosť z obdobia rokov 1939 – 1945, keď mali Slováci vlastný štát a miera perzekúcie bola nižšia než v Protektoráte Čechy a Morava, kde pôsobila nemecká armáda i polícia a prebiehali rozsiahle represie. Navyše DS sa zrodila v Povstaní a spoločne s povstaleckým vedením KSS reprezentovala prvok slovenského sebavedomia, ktorý vychádzal z tejto udalosti. Naproti tomu v Česku taká rozsiahla odbojová akcia proti nacistickej okupácii nebola. Ani prítomnosť dlhých frontových bojov na Slovensku sa nedala porovnať s krátkym prechodom frontu v českých krajinách. Slovenská skúsenosť s odvliekaním obyvateľov orgánmi sovietskeho SMERŠ-u (zvláštnymi oddielmi sovietskej vojenskej kontrarozvedky, nazývanými SMERŠ, z rus. *smert' špionam*) a NKVD do gulagov bola bolestnejšia, preto sa na komunizmus ako víziu pozerali rezervovanejšie. V Čechách a na Morave voliči podporili KSČ aj pre pozemkovú reformu, keďže roľníci dostávali prídely pôdy zo zhabaného nemeckého a kolaborantského majetku od komunistického ministra poľnohospodárstva a pozemkovej reformy J. Ďuriša. Volebný úspech DS na Slovensku je porovnateľný s volebným úspechom Maloroľníckej strany v Maďarsku (Kisgazdapárt), ktorá získala v novembri 1945 v parlamentných voľbách

57 % hlasov (komunisti 17 %, sociálni demokrati 17 % a roľnícka strana 7 % hlasov), alebo s volebným úspechom Ľudovej strany v Rakúsku, ktorá dostala v roku 1945 v novembrových voľbách 50 % hlasov (socialisti 45 %, komunisti 5,4 % hlasov). Širšie ho možno dať do súvislosti s volebnými úspechmi kresťanskodemokratických strán v Taliansku a vo Francúzsku. DS sa vzhľadom na jej program po prijatí Aprílovej dohody dá považovať za kresťanskodemokratickú stranu. Úspech DS vo voľbách podráždil nielen KSS a KSČ, ale aj české občianske strany, ktoré z neho mali obavy. Obavy mala aj Moskva. Tak sa víťazstvo DS stalo vlastne Pyrrhovým víťazstvom, ktoré sa v praxi nedalo uskutočniť. Na Slovensko sa Praha i Moskva začali pozeráť ako na slabé a nestabilné miesto republiky, ako na zdroj problémov, odkiaľ hrozí nebezpečenstvo pre štát a proces sovietizácie. Generálny tajomník KSČ Rudolf Slánský sa v septembri 1947 na rokovaníach komunistických a robotníckych strán v Szklarskej Porębe v Poľsku vyjadril, že „Slovensko sa stalo ohniskom intríg zahraničných agentov a medzinárodnej špionáže, namierených nielen proti Československu, ale i proti všetkým krajinám novej demokracie“.

Pre Slovensko bola podstatná otázka jeho postavenia v rámci ČSR, a to už aj v súvislosti s predchádzajúcim turbulentným vývojom od unitárnej ČSR cez autonómiu Slovenska v rámci ČSR k samostatnej Slovenskej republike. Skúsenosť vlastnej štátnosti viedla k zvýšenému národnému povedomiu Slovákov a k presvedčeniu o potrebe a prospešnosti rozhodovať o vlastných veciach. Miesto Slovenska v obnovennej ČSR všeobecne určil Košický vládny program podľa zásady rovný s rovným. Vychádzal z existencie dvoch štátotvorných národov. Pritom realita a očakávania boli na Slovensku a v Česku rozdielne. Podľa dobového oficiálneho prieskumu verejnej mienky v roku 1946 bolo 65 % Čechov presvedčených o tom, že Česi a Slováci sú dve vetvy jedného čs. národa, a iba 21 % o existencii dvoch svojbytných národov – Čechov a Slovákov, 14 % sa nevyjadrilo. Na Slovensku boli výsledky opačné. Keďže pochádzajú z roku 1948, treba vzhľadom na pomery, aké v republike panovali, počítať s ich skreslením v prospech čs. národa. V tomto prieskume sa 56 % Slovákov vyjadrilo, že Slováci a Česi sú dva svojbytné národy, a 31 % sa nazdávalo, že sú dvomi vetvami čs. národa.

Slovenská národná rada koncentrovala vo svojich rukách všetku zákonodarnú, výkonnú a vládnu moc. Účastníci Povstania ju chápali

*Postavenie
Slovenska
v Česko-
slovensku*

ako síce revolučný, ale nie dočasný orgán. Naproti tomu české strany v nej videli iba revolučný orgán, ktorý mohol mať v obnovenom štáte kompetencie nanajvýš na úrovni krajinskej správy spreď roka 1938. Z hľadiska udržania suverénneho postavenia SNR pevnú záruku nedávali ani jej predstavitelia. Boli tu stranícke záujmy a súčasne skutočnosť, že stranícka garnitúra, ktorá sa dostala na Slovensku k moci po roku 1945, sa skladala zo strán a z politikov bez tradície presadzovania slovenského štátoprávneho programu v podobe autonómie či samostatnosti. Akákoľvek kontinuita či súvislosť s predchádzajúcim obdobím Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 alebo s autonomistickým hnutím z medzivojnového obdobia bola po roku 1945 neprípustná. Slová autonómia či autonomizmus sa spomínali iba v negatívnom zmysle, aj keď postavenie Slovenska v ČSR malo v podstate podobu autonómie. Tabu bola i federácia, hoci ju reálne presadzovala významná časť tzv. povstaleckého vedenia KSS. Myšlienka samostatnej slovenskej štátnosti sa po roku 1945 chápala politicky ako neaktuálna pre svoju zaťaženosť spoluprácou s nacistickým Nemeckom. Každé hnutie a každý prejav propagujúci samostatnosť Slovenska boli trestné podľa platných zákonných noriem, ktoré ochraňovali celistvosť ČSR a jej suverenitu. Prejavy za samostatnosť Slovenska sa zjednodušene a politicky účelovo vysvetľovali ako prejavy bývalých prívržencov Slovenskej republiky, ktorým ide o návrat starých pomerov. Vôbec sa nepripúšťala možnosť, že by mohol vzniknúť samostatný slovenský štát na demokratickom základe. V takej situácii sa zápas o samostatnú slovenskú štátnosť nevyhnutne musel preniesť na exilovú pôdu alebo do domácej ilegality, kde vznikli organizácie, ktoré túto myšlienku ďalej živili a rozvíjali.

Veľkou medzerou politického systému zo štátoprávneho hľadiska bol fakt, že sa nevytvoril stabilný český štátny orgán s kompetenciami porovnateľnými so SNR. So vznikom takého orgánu sa na moskovských rokovaníach v marci 1945 nerátalo. Česká národná rada (ČNR), ktorá vznikla v apríli 1945 ešte v ilegalite ako ústredná odbojová organizácia, prevzala moc iba na krátky čas Pražského povstania (5. – 9. 5. 1945). Deň po príchode čs. vlády do Prahy 11. 5. 1945 bola rozpustená. Tak boli položené základy asymetrického modelu štátoprávneho usporiadania, keď českej časti štátu vládla iba ústredná vláda. Slovenské orgány vystupovali z hľadiska tohto modelu ako zbytočná komplikácia a luxus. Používal sa pre ne termín „slovenské národné orgány“, ktorý je však nepresný, ba zavádzajúci, lebo aj podľa vládneho programu bola SNR

nositeľkou štátnej moci na území Slovenska, a nie iba inštitúciou vyjadrujúcou samobytnosť slovenského národa.

Už v máji 1945 došlo na zasadnutí vlády k zásadnému kompetenčnému sporu medzi SNR a vládou ČSR v súvislosti s celoštátnym dekrétom prezidenta Beneša o národnej správe. SNR odmietla súhlasiť s jeho vydaním a požadovala, aby sa celá vec upravila osobitne pre Česko a osobitne pre Slovensko. Išlo o to, čo sa stane s podnikmi, ktoré sa v rokoch 1939 – 1945 dostali do nemeckých a maďarských rúk, a aká bude právomoc SNR vo veciach, kde mal rozhodovať minister ústrednej vlády. Kompetencia SNR sa mala obmedziť na menšie podniky. Spor ukázal problém nevyjasnenosti právomocí jednotlivých ministerstiev a povereníctiev SNR. Situácia sa upokojovala tým, že postavenie Slovenska v ČSR definitívne vyrieši ústava. Znamenalo to provizórnosť všetkých kompetenčných dohôd prijatých pred prijatím ústavy.

Plénum SNR schválilo 26. 5. 1945 smernice na rokovanie Predsedníctva SNR s čs. vládou. Tie vymedzili iba spoločné veci, spravované celoštátne. Návrh ako celok bol serióznou, i keď narýchlo vypracovanou ponukou na vytvorenie federatívneho štátu. Podľa jeho III. článku „*Československá republika má jedinou hlavu štátu, čs. snem, čs. vládu, slovenský snem a slovenskú vládu, český snem a českú vládu. Do ústavnoprávneho usporiadania vecí zákonodarnú a vládnu moc na Slovensku vykonáva SNR*“. Dokument prijali zástupcovia obidvoch slovenských politických strán, DS a KSS, ako záväzný. Ohroziť ho mohla iba zmena názoru jednej z nich. Svoj názor zmenila KSS – nie z vlastného rozhodnutia, ale na nátlak Predsedníctva ÚV KSČ v Prahe. To sa ešte 26. mája uznieslo, aby slovenské komunistické vedenie neuverejňovalo stanovisko k rokovaniu s vládou a aby sa celé Predsedníctvo ÚV KSS pozvalo do Prahy. Jediným bodom spoločného rokovania oboch predsedníctiev 31. mája v Prahe bola správa o stanovisku SNR k rokovaniu s vládou. Po rozsiahlej diskusii slovenské komunistické vedenie ustúpilo. Podľa prijatého uznesenia „*na dennom poriadku nie sú teraz štátotvorné otázky, obsiahnuté v návrhu SNR, a nie je preto možné meritórne o týchto otázkach rokovať. Preto rokovanie vo vláde treba sústrediť na vyjasnenie otázok kompetencie československej vlády a SNR*“.

Prvá spoločná schôdza členov Predsedníctva SNR a ústrednej vlády sa konala 31. 5. 1945. Predseda vlády Zdeněk Fierlinger, ktorý ju otvoril, konštatoval, že návrh slovenskej strany dostali členovia vlády iba niekoľko hodín pred začatím rokovania, preto nemali veľa času dôkladne

sa pripraviť. Stanovisko slovenskej delegácie predniesol predseda SNR J. Lettrich, ktorý sa o federatívnom modeli štátu vyjadril pozitívne: „Slováci by považovali za ideálne riešenie, keby oproti SNR stál jednotný obdobný činiteľ český s podstatne rovnakou právomocou... Malo by ísť o dva rovnocenné a rovnorodé zákonodarné zbory.“ Slovenskí komunisti na rokovaní už netrvali na koncepcii federatívneho štátu, bránili však – najhúževnatejšie G. Husák – myšlienku samosprávneho postavenia Slovenska v štáte s čo najväčšími kompetenciami. Federácia ako princíp bola odmietnutá.

*Tri pražské
dohody*

Na podnet členov vlády v priebehu rokovania pribúdali celoštátne veci, napr. zásadné úpravy vnútornej bezpečnosti, školstva, výchovy a národnej osvety, sociálneho poistenia a sociálnej politiky, ako aj verejného zdravotníctva. Prvá pražská dohoda, uzavretá medzi vládou ČSR a Predsedníctvom SNR, bola podpísaná 2. 6. 1945. V podstate potvrdzovala SNR ako nositeľku zákonodarnej, výkonnej a vládnej moci na Slovensku. Zákonodarnú moc na území celého štátu mal podľa nej v spoločných veciach vykonávať na návrh vlády a po dohode so SNR prezident republiky dekrétmi, a to až do ustanovenia dočasného parlamentu. Druhý článok prvej pražskej dohody zhrnul spoločné veci do 19 bodov, pričom každý z nich sa mal na základe vzájomnej dohody SNR a vlády upraviť. Prvá pražská dohoda pozitívne vymedzila iba spoločné veci a nevymedzila veci, ktoré mali byť v kompetencii slovenských orgánov. Vznikol tak široký priestor na manévrovanie. Zbor povereníkov, ktorý predstavoval výkonnú moc SNR, bol až do prijatia prvej pražskej dohody zodpovedný iba Predsedníctvu SNR. Piaty článok tejto dohody stanovil jeho zodpovednosť vláde. Vláda vykonávala svoju moc na Slovensku prostredníctvom Zboru povereníkov. SNR si zachovala suverenitu vo všetkých personálnych otázkach na Slovensku. V otázke povereníctiev SNR ako konečnej administratívnej inštancie pristúpila delegácia SNR na nevýhodný kompromis. Predstaviteľom vlády sa podarilo presadiť formuláciu „okrem tých prípadov, ktoré budú vzájomnou dohodou vyhradené príslušnému ministerstvu“. Prvú pražskú dohodu prijalo plénum SNR 5. 6. 1945 bez diskusie. Plénum súčasne prijalo uznesenie, ktorým splnomocnilo slovenských členov čs. vlády v Prahe, že môžu vysloviť súhlas s dekrétmi prezidenta republiky, pričom musia byť jednomyselní. O návrhoch dekrétov mali včas a vopred informovať SNR a vyžiadať si jej mienku, ktorá bola pre nich záväzná.

Obdobie začiatku roka 1946 bolo hektické. Pripravovali sa parlamentné voľby a osobitný zákon o Ústavodarnom Národnom zhromaždení. Predseda KSČ K. Gottwald dával slovenskej otázke medzinárodný rozmer. Podľa neho jej západné veľmoci venujú mimoriadnu pozornosť, čo sa snažia využívať, aby „dokázali, že v tzv. sovietskej sfére to nejde... Je to vážna otázka, lebo tieto slovenské problémy môžu byť veľmi závažnou otázkou pre Československo“. Predsedníctvo vlády sa v decembri 1945 uznieslo, aby boli zástupcovia SNR pozvaní na rokovania do Prahy o doplnení prvej pražskej dohody. Aj prezident Beneš sa usiloval o zníženie kompetencií slovenských orgánov. Po vytvorení dočasného parlamentu už prestal vládnuť dekrétmi a dával SNR najavo svoju vôľu zabezpečiť si práva, ktoré mu poskytovala stará ústava z roku 1920. Kulminujúci tlak na slovenské orgány došiel do štádia, ktoré si vyžadovalo rýchle riešenie. Predstavitelia SNR sa v dňoch 9. – 11. 4. 1946 zúčastnili na rokovaní s ústrednou vládou v Prahe. Ich výsledkom bola druhá pražská dohoda z 11. 4. 1946. Vláda vtlačila rokovaniam svoju pečať aj v tom, že táto druhá dohoda sa nechápala ako nová, samostatná dohoda, ale ako precizujúci doplnok prvej pražskej dohody. Nebol úmysel nahradiť platnú dohodu novou, ale iba ju doplniť záverečným protokolom z rokovaní. Preto má druhá pražská dohoda hlavičku *Protokol o rokovaní vlády ČSR a SNR*. Zatiaľ čo podľa prvej pražskej dohody bola SNR príslušná rozhodovať vo všetkých personálnych otázkach na Slovensku, druhá pražská dohoda preniesla ťažisko tejto právomoci na prezidenta republiky. Tak dostal prezident právo vymenovávať vysokoškolských profesorov, sudcov (od piatej stupnice funkčného služobného) a štátnych úradníkov (od tretej platovej stupnice) na návrh Zboru povereníkov, ktorý ho predkladal cez Predsedníctvo SNR vláde. Vláda mohla návrh buď vrátiť s odôvodnením, že je v rozpore s jednotnou personálnou politikou v republike, alebo ho predložila prezidentovi. Podľa druhej pražskej dohody „prezident republiky udeľuje milosť i na Slovensku – a to aj vo veciach patriacich pred ľudové súdy a Národný súd – na návrh povereníka pre pravosúdie, ktorý ho predkladá cez Predsedníctvo Slovenskej národnej rady vláde; táto ho vráti Predsedníctvu Slovenskej národnej rady, ak má proti návrhu námietky z hľadiska celoštátnych záujmov, inak ho predloží prezidentovi Republiky“. Táto časť dohody bola mimoriadne dôležitá vzhľadom na proces s prezidentom Slovenskej republiky J. Tisom. Podľa prvej pražskej dohody bol potrebný súhlas SNR ako podmienka

vzniku a platnosti celoštátnej zákonnej normy a nebol potrebný súhlas príslušného vládneho rezortu na osnovu nariadení SNR, druhá pražská dohoda zaviedla prerokovanie osnov nariadení SNR a výkonných nariadení Zboru povereníkov s príslušným rezortným ministerstvom v Prahe. O iniciatívnych návrhoch podaných v Národnom zhromaždení alebo v SNR sa mali vzájomne informovať predsedníctva týchto zborov. Najvyšší súd v Bratislave sa stal súčasťou jednotného Najvyššieho súdu v Brne. Dohoda zaviedla aj jednotnú kontrolu štátneho hospodárenia. Plénum SNR schválilo druhú pražskú dohodu 25. 4. 1946.

Volebný úspech DS a porážku KSS chcelo komunistické vedenie eliminovať. Tento zámer realizovalo účelovou kompromitáciou DS obvineniami, že pakuje s ľudákmi a so slovenskou emigráciou z roku 1945. Nepodložené obvinenia DS ako štátne nespôľahlivej strany sa stali argumentom na ďalšie oklieštenie právomocí slovenských orgánov. Už druhý deň po voľbách, 27. mája, vystúpil komunistický minister V. Kopecký na mimoriadnom zasadnutí vlády v Prahe s prejavom, podľa ktorého je DS „*vo svojej podstate separatistická a protičeskoslovenská a vystupovala vo volebnom boji surovo a násilne proti každému, kto hájil jednotný front... Za daného stavu vecí musí zostať SNR v doterajšom svojom zložení, až bude možné vykonať riadne voľby do nej a keď sa upraví právny problém Slovenska. Najmä je potrebné, aby sa vláda stala ozajstnou vládou aj na Slovensku a aby ministri mali tam právomoc a aby povereník podliehal svojmu ministrovi*“. Predseda KSS V. Široký na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 29. mája v Bratislave upozornil, že „*neol'udácky režim v SNR má možnosť urobiť to, čo sme prežili 14. 3. 1939. Súdruh Gottwald pri rokovaní s predstaviteľmi DS, samozrejme, predloží určité podmienky. Na prvom mieste to, že Zbor povereníkov bude podriadený vláde a povereníci ministrom. Keď nepodpíšu, utvorí sa vláda bez DS*“. Ucelenejšie vyjadril K. Gottwald svoju taktiku na zasadnutí ÚV KSČ 30. 5. 1946. Zamýšľal sa, ako zmeniť pre komunistickú stranu nepriaznivý výsledok volieb na Slovensku. Tomuto cieľu malo slúžiť uzavretie novej dohody medzi SNR a vládou, ktorá by podriadila Zbor povereníkov vláde, povereníkov ministrom, aby mali vláda a parlament kedykoľvek možnosť „*urobiť na Slovensku poriadok*“. Tieto opatrenia sa mali realizovať za každú cenu, „*aj keby malo ísť o to, že porušíme formálne nacionálne práva alebo nejaké sľuby, alebo záruky*“, ako sa vyjadril Gottwald. Pri realizácii tohto plánu sa mohlo komunistické vedenie spoľahnúť na české občianske strany, ktoré

vždy mali výhrady voči existencii suverénnych slovenských orgánov. Postupne sa vytvoril tzv. český nacionalistický blok, ktorému udávala tón KSČ. České občianske strany tak v klamlivom presvedčení, že posilňujú jednotu štátu, reálne pomáhali oslabovať pozície DS. V konečnom dôsledku to vlastne bol krok proti nim samým, ktorý napokon výrazne uľahčil uskutočnenie komunistického plánu prevzatia moci.

Potom dal K. Gottwald vypracovať vedeniu KSS návrh na nové riešenie postavenia slovenských orgánov, a to podľa jeho pokynov, aby to nevyzeralo, že ide o českú iniciatívu. Keď bol návrh pripravený, bola zvolaná dôverná porada Českého národného frontu na 12. 6. 1946 do Prahy, pričom osobitne pozvali predsedov strán. Malo sa rokovať o výsostne slovenských záležitostiach. Danú situáciu označil Gottwald za „historickú možnosť, aby sa jednota Československej republiky upevnila, lebo je jasné, že sa takto ďalej situácia na Slovensku nemôže nechať ani zo stránky politickej, ani zo stránky hospodárskej... Robíme tu zbierky pre Slovensko a Slováci sa nám smejú. Ich zástupcovia tu nariajú, ale v skutočnosti sa majú lepšie než my v Čechách“. Václav Kopecký videl vo výsledku parlamentných volieb kolektívnu vinu Slovákov: „Celý volebný výsledok na Slovensku predstavuje... vážne nebezpečenstvo a je dôkazom antisovietskeho, antipokrokového a antičeskoslovenského stanoviska väčšiny Slovákov.“ Komisia českých právnikov vypracovala návrh postavenia slovenských národných orgánov, ktorý 14. 6. 1946 schválil Český národný front. Ešte v ten istý deň sa v Prahe konala schôdza Národného frontu Čechov a Slovákov, na ktorej boli prítomní slovenskí politici. Schôdzu otvoril predseda vlády Z. Fierlinger, ktorý sa slovenským politikom ospravedlnil, že im až teraz rozdáva český návrh, ale inak sa to vraj nedalo technicky zvládnuť. Slovenskí činitelia tak boli postavení pred hotovú vec. Predseda SNR a DS J. Lettrich žiadal, aby sa k veci vyjadrila aj SNR a Slovenský národný front. Fierlinger a Široký tvrdili, že na to už nie je čas, lebo 18. júna sa má zísť Ústavodarné Národné zhromaždenie a na ďalší deň má byť voľba prezidenta. Českí politici ustúpili iba v tom, že súhlasili, aby sa ich návrh prerokoval v Slovenskom národnom fronte 17. júna.

Na schôdzu Národného frontu Čechov a Slovákov, ktorá sa zišla 21. 6. 1946 v Prahe, priniesla slovenská delegácia svoj návrh riešenia postavenia slovenských orgánov. Podľa neho napríklad vláda nemala rokovať o slovenských veciach bez účasti slovenských ministrov. Toto riešenie bolo odmietnuté s tým, že predseda vlády má vyrozumiť

slovenských členov vlády, ak sa bude rokovať o osnove SNR. Členenie vlády na českú a slovenskú časť bolo odmietnuté. Nakoniec sa prítomní zhodli na formulácii ministra Huberta Ripku, že predstavitelia politických strán odporučia vláde na schválenie zmeny a doplnky k prvej a druhej pražskej dohode. Dňa 27. júna boli rokovania uzavreté a tretiu pražskú dohodu podpísali predstavitelia všetkých českých a slovenských politických strán. Na druhý deň, 28. júna, ju schválila vláda a 16. 7. 1946 plénum SNR. Jozef Lettrich sa pred plénom SNR vyjadril, že všetkými pražskými dohodami, no najmä tou tretou prináša Slovensko republike veľké ústupky a obete. Súčasne vyjadril presvedčenie, že toto gesto nájde ohlas u bratského českého národa.

V preambule tretej pražskej dohody sa ako jej účel uvádza upevnenie štátnej jednoty a urýchlené vyrovnanie hospodárskej a sociálnej úrovne Slovenska s Českom. Dohoda upravila otázku zákonodarnej moci. Všetky návrhy nariadení SNR určené jej plénom museli byť aspoň dva týždne pred schôdzou SNR predložené vláde. Tá na schôdzi, na ktorú mali byť pozvaní slovenskí ministri, rozhodne, či záležitosť nespadá pod spoločné veci. Po negatívnom stanovisku vlády o veci nemohlo rokovať plénum SNR. Pri námietke SNR proti postupu vlády mal rozhodnúť rozhodcovský zbor, zložený z predsedu Národného zhromaždenia, z členov predsedníctva vlády a z predsedu SNR. V tejto zostave však boli Slováci v menšine. Zrušila sa predchádzajúca zásada, podľa ktorej vláda vykonávala celoštátne zákony a dekréty cez Zbor povereníkov, zodpovedný vláde ako celok. Podľa tretej pražskej dohody výkon celoštátnej moci aj na Slovensku vykonávali priamo ministri zásadne (v zmysle spravidla) prostredníctvom povereníctiev. Navyše „minister je však oprávnený vykonávať svoju právomoc na Slovensku tiež priamo orgánmi svojho úradu s vedomím príslušného povereníka“. Povereník sa stal bezprostredne zodpovedný ministrovi, teda už nie kolektívne cez Zbor povereníkov. V oblasti personálnej politiky bol povereník povinný pri vyšších úradníkoch oznámiť ich vymenovanie príslušnému ministrovi. Tretia pražská dohoda znamenala degradáciu slovenských orgánov na nesuverénne prívesky centrálnej štátnej moci.

Slovensko sa vnímalo ako neisté z hľadiska vnútroštátnej i zahraničnej politiky. Okrem oficiálnych projektov vznikali aj rôzne iné plány, ako riešiť tento do značnej miery vykonštruovaný problém. V takej atmosfére malo v roku 1946 vzniknúť *Memorandum o Slovensku*. Išlo o interný dokument, ktorý vypracovalo oddelenie pre vedeckú politiku

Čs. strany národnosocialistickej, má číslo XXVI a nesie dátum 7. 7. 1946. Člení sa na dve kapitoly: *A. Duchovná asimilácia slovenského ľudu; B. Mocenská asimilácia slovenského národa*. K duchovnej asimilácii sa malo dospieť postupne, aby sa Slováci naučili myslieť rovnako ako Česi. Prostriedkom mala byť cirkev a inteligencia. Cieľom mocenskej asimilácie bolo oslabiť slovenský národ do tej miery, že „*vôbec nebude môcť pomýšľať na vytvorenie samostatného štátu*“. Prostriedkami na dosiahnutie tohto cieľa malo byť zriadenie pročeskoslovenskej skupiny na Slovensku, korupcia, nenápadná diskreditácia Slovákov v zahraničí, dosiahnutie úplnej hospodárskej závislosti Slovenska od Česka, podpora presídľovania Slovákov do Česka, prítomnosť českých vojakov na Slovensku, v prípade otvoreného konfliktu násilné presídlenie veľkej časti Slovákov do Česka a masový príchod Čechov na Slovensko. V archíve Čs. strany národnosocialistickej memorandum s daným číslom chýba, je tam medzera. Jeho datovanie v poradi s inými memorandami časovo nesedí. Podľa datovania ďalších memoránd by muselo vzniknúť až v novembri alebo decembri 1946. Je preto pravdepodobné, že ide buď o dobový podvrh s cieľom rozšíriť na Slovensku obavu z politiky čs. národných socialistov a tým zabrániť ich zbližovaniu s DS, alebo o účelový podvrh, ktorý vznikol v 60. rokoch 20. storočia a mal dokázať, že Slovákom v prípade víťazstva čs. národných socialistov vo februárovej kríze v roku 1948 hrozila asimilácia.

Do česko-slovenských vzťahov po parlamentných voľbách roku 1946 silne zasiahol futbalový zápas Slovensko – Čechy a Morava, ktorý sa hral na štadióne ŠK Bratislava 30. 5. 1946 o 18. hodine. Rozhodca Ján Bízík zámerne prehliadal surovú hru českých hráčov, čím pobúril obecnosť. Zrejme sa chcel ukázať ako príliš veľký diplomat na domácom slovenskom ihrisku, a to aj za cenu spravodlivého posudzovania hry. V jeho zlyhaní sa po skončení zápasu vzáčne zhodli všetci komentátori športových rubrik v slovenských aj českých denníkoch. Keď v druhom polčase za stavu 2 : 2 Čestmír Vycpálek bezdôvodne bez lopty kopol do členka Antona Malatinského, bol síce vylúčený, ale rozvášnení slovenskí fanúšikovia medzitým preliezli bariéry, vtrhli na ihrisko a pokúšali sa inzultovať českých hráčov. Lietali nadávky i kamene. Po obnovení hry sa rozhodca Bízík znovu dopúšťal tých istých chýb a hra sa mu ďalej vymykala z rúk. Čudný zápas pokračoval ďalej. Po treťom góle do slovenskej brány krátko pred koncom zápasu fanúšikovia opäť vnikli

Futbalový zápas Slovensko – Čechy a Morava v roku 1946 a jeho dôsledky

na ihrisko, no z hracej plochy boli vytlačení. Emócie sa prejavili vo vykrikovaní rôznych sloganov a nadávok, ktoré rýchlo získali politický podtón. Hneď po skončení zápasu vtrhli fanúšikovia na ihrisko, palicami a kameňmi inzultovali českých hráčov a príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti (ZNB), ktorí ich chránili. Rozvášnený dav viedli vojaci, najmä podnapití frontoví invalidi. Prítomný generál Michal Širica ich vyzval, aby sa rozišli, ale oni jeho výzvy neposlúchli a začali naňho útočiť, takže ho museli ochraňovať príslušníci ZNB. Na štadión boli privolané posily, vojenská pohotovosť s nasadenými bodákmi a hasiči, ktorí nastolili poriadok.

Komunistická strana vycítila príležitosť využiť búrlivý priebeh futbalového zápasu na prvú veľkú povolebnú politickú ofenzívu proti DS, aby znehodnotila jej volebné víťazstvo a súčasne eliminovala volebný neúspech KSS na Slovensku. Na pokyn KSS sa zvolalo na 31. 5. 1946 do Bratislavy protestné zhromaždenie SOR. V čase zhromaždenia sa v Prahe konalo tajné zasadnutie vlády. Šéf vojenského Obranného spravodajstva (OBZ) Bedřich Reicin sa sústredil najmä na incidenty počas spomínaného futbalového zápasu, z ktorých vyvodil neudržateľnú situáciu medzi časťou vojakov prejavujúcich svoje protikomunistické, protičeské a protištátne postoje. Napätie zrejme náročky vyhrocovali správy, že na Bratislavu tiahnu partizáni a že v Bratislave bol vyhlásený generálny štrajk. Situácia sa zdala chaotická a nezvládnuteľná. Vláda rozhodla o presune dvoch-troch divízií z českých krajín na Slovensko a naopak. *De facto* to znamenalo likvidáciu slovenských národných jednotiek, garantovaných Košickým vládňym programom. Po skončení bratislavskej manifestácie v noci z 31. mája na 1. júna zničili neznámi páchatelia hotovú sadzbu nedeľného vydania *Času*. Typografi odmietli sádzať tento denník DS, ktorý tri dni nevyšiel. Búrlivý priebeh futbalového zápasu Slovensko – Čechy a Morava sa stal pre komunistickú stranu zámienkou, ktorá mala dôležité miesto v kampani proti DS ako víťazke parlamentných volieb na Slovensku. Interpretácia, že išlo o vopred pripravenú akciu ľudáckeho podzemia, nedokladajú nijaké pramene.

*Ovládnutie
bezpečnost-
ných zložiek
komunistickou
stranou*

Dôležitým nástrojom boja proti DS, za dôslednú zmenu politickej štruktúry Slovenska, boli bezpečnostné zložky. Hoci mali byť nepolitické, v rámci nich sa už od apríla 1945 začali presadzovať členovia a prívrženci KSS. Keď po parlamentných voľbách v roku 1946 KSS stratila rezort povereníka vnútra (po Júliusovi Viktorym sa ním stal nestraník

Mikuláš Ferjenčík), predseda KSS V. Široký poveril G. Husáka, aby z titulu svojej vládnej funkcie predsedu Zboru povereníkov usmerňoval komunistov v bezpečnostnom aparáte, najmä v Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Tak sa bezpečnostný aparát využíval na stranícko-politické ciele. Pri Ústrednom sekretariáte KSS v Bratislave od roku 1946 pracovala bezpečnostná komisia, ktorá prerokúvala strategický postup v najdôležitejších otázkach bezpečnostnej oblasti. Komunisti obsadili v podstate celý aparát ŠtB (na Slovensku VI., od roku 1947 VII. odbor Povereníctva vnútra). Samozrejme, to malo vplyv na vyšetrovanie konkrétnych prípadov. Vyšetrovacie metódy boli násilné. Bitky a mučenie mnohým pripomenuli gestapo či Ústredňu štátnej bezpečnosti (ÚŠB). Dňa 4. 12. 1945 bezpečnostné orgány pri vyšetrovaní osôb podozrivých z ilegálnej činnosti v Topoľčanoch na smrť ubili Tibora Benkoviča, ktorý bol prvou obeťou. Vedúci vyšetrovacej skupiny poručík Karol Baroš ostal nepotrestaný a odišiel do Juhoslávie.

Kľúčovou postavou v ofenzívnej spravodajskej politike proti DS bol Oskar Valášek. Pracoval na kádrovom oddelení ÚV KSS – referáte cudzích kádrov. Jeho činnosť sa zameriavala na získavanie rôznych informácií o iných politických stranách, čiže DS, Strany slobody a Strany práce, ako aj získavanie kompromitujúcich materiálov proti nevyhovujúcim osobám na vedúcich miestach štátneho a hospodárskeho aparátu a z prešetrovania rôznych osôb na dožiadanie vedúcich Sekretariátu ÚV KSS. Išlo o cieľavedomú spravodajskú činnosť, vyvíjanú komunistami a ich prívržencami v Bezpečnosti i mimo nej, zameranú proti nekomunistickým politickým stranám s cieľom kompromitovať ich predstaviteľov. Materiál získaný Valáškovým referátom potom využívala KSS v politickom zápase. Autonómne postavenie ŠtB na Slovensku sa postupne zmenšovalo v prospech pražskej centrály, ale aj tam mali rozhodujúce pozície komunisti. V pražskej centrále vznikol slovenský odbor, špecializovaný na slovenskú problematiku, ktorý bol úplne v rukách komunistov. Viedol ho Bohumil Pokorný. Ešte radikálnejšie ako pražské centrum ŠtB sa zachovalo OBZ, ktoré bolo pod vedením B. Reicina v rukách komunistického vedenia. V lete 1947 vydal Reicin pokyny, aby OBZ vybudovalo na Slovensku spravodajskú sieť ako v cudzom štáte, so schránkami a spojkami orientovanými na Moravu. Vyslovene mu zakázal, aby sa napájal na členov KSS.

DS bola proti komunistickej prevahy v Bezpečnosti a ofenzívnej kádrovej politike bezmocná. Zmohla sa iba na pokus vytvoriť alternatívne

spravodajstvo, ktoré malo plniť kontrolnú funkciu komunistami ovládanej ŠtB na Slovensku. Jeho ústrednou postavou sa stal kapitán Július Kukliš, od júna 1946 poslanec SNR za DS. Zbieral informácie o rôznych prechmatoch bezpečnostných orgánov a uverejňoval ich v denníku *Čas* a v časopise *Nové prúdy*.

Príprava úderu proti DS

Práve ŠtB zohrala kľúčovú úlohu pri cielenom útoku proti DS po parlamentných voľbách. Na Slovensku pôsobilo po skončení druhej svetovej vojny viacero jednotlivcov i slabšie organizovaných skupín, nespokojných s novým politickým režimom a s existenciou ČSR. ŠtB ich tvrdo prenasledovala, často aj sama provokovala ich vznik, a preto mala činnosť viacerých z nich pod kontrolou. Popritom ostro sledovala ich možné kontakty so slovenskou emigráciou na Západe. Po voľbách roku 1946 sa táto činnosť zintenzívnila. Hľadali sa oporné body, ktoré by presvedčili občianske strany a verejnosť o vierohodnosti slovenského protištátneho sprisahania. Paralelne s tým sa veľa očakávalo od procesu s prezidentom Slovenskej republiky, katolíckym kňazom J. Tisom. Absolútny trest mal viesť k strate dôvery slovenských katolíkov k DS a súčasne odhaliť, prípadne vhodne podchytiť niektoré ilegálne aktivity. Očakávala sa všeobecná aktivizácia ilegálneho hnutia na Slovensku. Už na zasadnutí pléna ÚV KSS 31. 7 a 1. 8. 1946 predseda KSS V. Široký konštatoval, že sa zistilo prepojenie DS a jej katolíckeho krídla so slovenskou emigráciou v zahraničí, najmä so skupinou Slovenský akčný výbor Ferdinanda Ďurčanského. To bol znak, že už existuje prvý oporný bod na konštrukciu sprisahania. Boli ním zápisky Jozefa Kosorína (dokončené v januári 1946), ktoré zaznamenávali prípravy a priebeh zjazdu mladej ľudáckej generácie v Piešťanoch 14. 1. 1945. Kosorín vo svojich zápiskoch zachytil aj rozhovory F. Ďurčanského, J. Kempného, Jozefa Staška a ďalších slovenských intelektuálov na prelome rokov 1944/1945 o budúcnosti Slovenska. Práve táto časť Kosorínových zápiskov sa od januára 1947 permanentne zneužívala v kampani proti katolíckemu krídlu DS. Bola vykonštruovaná dohoda o spoločnej povojnovej práci v exile a doma za samostatné Slovensko. Druhý oporný bod na konštrukciu tzv. protištátneho sprisahania na Slovensku sa našiel vo výpovedi P. Čarnogurského v ilavskej väznici v júli 1946, ktorá sa týkala vzniku Aprílovej dohody. Ako tretí oporný bod slúžila osoba Rudolfa Komanderu, študenta Stavebnej fakulty Slovenskej vysokej školy technickej (SVŠT) v Bratislave, ktorý s veľkou skupinou členov

a funkcionárov Hlinkovej mládeže emigroval 6. 4. 1945 do Rakúska. Spolu s ďalšími aktivistami na čele s Ladislavom Jankovičom založili na Vianoce 1945 organizáciu Slovenský revolučný odboj (SRO), ktorý mal koordinovať aktivity medzi skupinami slovenského politického exilu, ako aj medzi exilom a Slovenskom a rozvíjať spravodajskú činnosť. Komandera sa ilegálne dostal na Slovensko po prvý raz v júli 1946. Počas svojho pobytu navštívil aj popredných politikov DS J. Kempného, M. Bugára, Martina Kvetka. V júli 1947 prišiel na Slovensko druhýkrát a pokúsil sa navštíviť ďalšie osobnosti z radov DS. Tentoraz však neunikol jeho pobyt pozornosti ŠtB, ktorá ho zaistila. Keďže bol tromfom v jej rukách, držala ho vo svojej väzbe, cez neho sa usilovala o kompromitáciu DS a odmietala ho vydať vyšetrojúcemu sudcovi. Štvrtý oporný bod našla ŠtB v osobe Ota Obucha, ktorý pracoval ako tlačový referent na úrade podpredsedu vlády za DS J. Ursínyho. Vzhľadom na prístup k dôležitým informáciám mal pre slovenský exil vysokú cenu. Tajne si písal s exilovým básnikom Rudolfom Dilongom, s F. Ďurčanským a okrem novín posielal do zahraničia rôzne úradné písomnosti a správy.

S istotou môžeme tvrdiť, že ŠtB mala pripravenú rámcovú konštrukciu protištátneho sprisahania na Slovensku už v lete 1946. Situáciu na Slovensku zámerne vykresľovala ako nestabilnú a DS ako stranu, ktorá kryje ilegálnu činnosť proti ČSR. Vyvolanie politickej krízy na Slovensku si vyžadovalo voľbu vhodného okamihu tak z vnútropolitického, ako i zo zahraničnopolitického hľadiska. Otvorený útok komunistov inšpiroval predseda KSČ Gottwald v decembri 1946. Mala sa rozvinúť široká kampaň proti DS, ktorej súčasťou bolo využitie procesu s J. Tisom. Očakávaný efekt sa však dostavil iba čiastočne. Po poprave Tisa 18. 4. 1947 sa DS nerozpadla. Ako reakcia na túto udalosť však vznikli nové ilegálne pôsobiacie skupiny. Od začiatku roka 1947 komunistická tlač systematicky útočila na generálnych tajomníkov katolíckeho krídla DS Kempného a Bugára aj na poslanca Staška. Na zasadnutí Národného frontu v Prahe 11. 6. 1947 predložili zástupcovia komunistickej strany správu o situácii na Slovensku, ktorej autormi boli vysokí dôstojníci ŠtB. Podľa tejto správy DS spolupracovala s ľudáckym podzemím a situácia si vyžadovala energický zásah vlády. Podobne veľavravný bol Gottwaldov výhražný prejav 6. 7. 1947 na Devíne, kde vyhlásil, že „*nepriateľ Slovenska je na Slovensku*“. Konkrétne ultimátum nastolila celoslovenská konferencia Zväzu slovenských partizánov 18. a 19. 8. 1947, organizácia pod kontrolou KSS. Podľa neho sa personálne zmeny – odstránenie nevyhovujúcich

politikov DS – mali udiať do 20. septembra toho roku, a ak nie, vraj si partizáni urobia poriadok sami. Tento dátum nebol určený náhodne. Súvisel so scenárom tzv. protištátneho sprisahania, ktoré – ako sa čoskoro ukázalo – bolo popri nátlaku komunistických straníckych, odbojových a odborových štruktúr signálom a súčasne najsilnejším argumentom na pokus o zmenu politickej štruktúry na Slovensku počas jesennej politickej krízy. Razantnosť postupu komunistickej strany svedčila o zmene jej taktiky. Súviselo to s jej kritikou zo strany Všeľvázovej komunistickej strany (boľševikov) – VKS(b). V júni 1947 navštívil ČSR vedúci odboru zahraničnopolitického oddelenia ÚV VKS(b) Panteleimon V. Guľajev, ktorý sa stretol s najvyššími komunistickými činiteľmi a bol veľmi nespokojný s pomermi v krajine. Vo svojej správe pre politbyro, teda aj pre Josifa V. Stalina, sa vyjadril, že komunisti v Československu strácajú vplyv medzi mládežou a inteligenciou, nevládajú hospodársku politiku a sú priveľmi zmierliví k DS, tolerujú oportunistus reakčných síl, podporovaných z USA. Tak podľa neho vlastne ohrozujú Národný front a umožňujú šírenie protisovietskych nálad. Vedenie KSČ, ako sa píše v správe, namiesto toho, aby „*prijímalo rázne opatrenia na rozdrvenie najdôležitejších pozícií reakcie*“ v štátnom aparáte, ale aj na vidieku, v stredných vrstvách a v armáde, uspokojilo sa s postavením v parlamente a vo vláde.

Tzv. protištátne sprisahanie na Slovensku

V nedeľu večer 14. 9. 1947 vydalo Povereníctvo vnútra úradnú správu o odhalení protištátneho sprisahania na Slovensku. Podľa nej mali ilegálne skupiny na Slovensku obnoviť slovenský štát a pripraviť atentát na prezidenta Beneša. Verejnosť sa s touto správou, ktorá zrejme mala vyvolať emócie, zoznámila na druhý deň práve v čase, keď prezident Beneš prichádzal na Slovensko. Intenzívne zatýkanie prebiehalo až do novembra. Načasovaná kampaň, riadená Predsedníctvom a Sekretariátom ÚV KSS, však neumožnila triežvy prístup k udalostiam. Informácia o nebezpečnom sprisahaní bola zverejnená, väznice sa plnili. V druhej etape, datovanej od 22. septembra, keď už bola verejná mienka pripravená, došlo k tzv. odhaleniu spojenia sprisahancov s poprednými činiteľmi DS (J. Kempný, M. Bugár, J. Ursíny, Jozef Kyselý). Túto etapu začala manifestácia Zväzu slovenských partizánov v Bratislave 22. septembra, na ktorej predseda tejto organizácie K. Šmidke rečnil o tom, že do sprisahania sú zapletení ľudia s poslaneckými legitimáciami. Podľa šablóny štátnobezpečnostných orgánov mali sprisahanci

tvoriť tri veľké skupiny. Žilinská skupina (hlavní predstavitelia Anton Meltzer, Eugen Ratiborský, Eugen Lalinský, Ján Škorvaga a i.) mala ústredné postavenie a koordinovala svoju činnosť s dvomi menšími skupinami s centrami v Nových Zámkoch (hlavní predstavitelia Jozef Vševlad Gajdoš, Ladislav Javorský a i.) a v Banskej Štiavnici (hlavní predstavitelia Ján Reich, František Zsolnai, Ján Mištek a i.). Tejto skupine sa ŠtB pokúšala dať radikálny teroristický náter. Zhromaždené zbrane v skutočnosti nepredstavovali vážnejšie nebezpečenstvo a vysielacky neboli funkčné. Druhou skupinou bol Slovenský akčný výbor (hlavní predstavitelia O. Obuch, R. Komandera, J. Ursíny, Ladislav Čulen, Jozef Fickuliak, Juraj Rajec, Imrich Kružliak a i.), napojený na aktivity F. Ďurčanského. V tretej skupine, spojenej s Karolom Sidorom (hlavní predstavitelia J. Kempný, M. Bugár, P. Čarnogurský, J. Staško, Ľudovít Obtulovič, Ivan Murín), bolo zaistených 17 osôb. Celkový oficiálne udávaný počet zaistených vo všetkých skupinách v rámci tzv. protištátneho sprisahania na Slovensku bol 707 osôb. Na odkrytie každej zo skupín slúžili nasadení konfidenti ŠtB, ktorí zväčša presadzovali radikalizáciu ilegálnej skupiny a nadviazanie spojení s inými skupinami. Počas zatýkania sa zaktivizovala tzv. očisťovacia akcia. Pod zámienkou kompromitovania sa s režimom prvej Slovenskej republiky boli prepúšťaní odborníci z exponovanejších funkcií najmä na poverenstvách. Rozsiahlejšie čistky zasiahli slovenských dôstojníkov a rotmajstrov, ktorí predtým slúžili v slovenskej armáde. Do čs. armády prevzali 944 takých osôb a po čistkách prepustili 248 osôb.

Kvôli väčšiemu efektu komunistické stranícke a propagačné ústredie argumentovalo masovosťou protištátneho sprisahania. Komunistickí politici ho dokonca prirovnávali k aktivitám Konráda Henleina v predmníchovskej ČSR a uvádzali, že slovenské sprisahanie bolo rovnako nebezpečné, dokonca väčšie. Minister vnútra Václav Nosek 17. 11. 1947 na zasadnutí Národného frontu Čechov a Slovákov v Prahe vyhlásil, že sprisahanie na Slovensku „je nejrozsáhlejší organizované spiknutie, jež bylo v našem státě naráz odhaleno a zneškodněno. Ani při potírání henleinovských uniformovaných a civilních band nepodařilo se nikdy bezpečnostním orgánům zneškodniti v krátké době a tak nepatrnými prostředky tolik zločinců proti státu najednou“. Ilegálne hnutie za samostatnú slovenskú štátnosť na Slovensku nepochybne existovalo, no ŠtB ho v danom čase potrebovala odhaliť a prezentovať ako celok, pričom ho neúmerne nafúkla a vtlačala mu pečať teroristických aktivít

politických skrachovancov a rôznych nezodpovedných živlov napojených na DS.

Podľa uznesenia ÚV KSS sa malo k DS pristupovať tak, že kryje sprisahanie. Podľa ďalšieho vývoja politickej krízy boli vypracované varianty postojov komunistickej strany. Dôležitým medzníkom bolo zbavenie generálnych tajomníkov DS Bugára a Kempného poslaneckej imunity. Stalo sa tak 16. 10. 1947. Obaja však boli vydaní vyšetrojúcemu sudcovi, a nie VII. odboru Povereníctva vnútra. To neumožnilo zosúladiť ich výpovede s výpoveďami Komanderu a ďalších zaistencov VII. odboru Povereníctva vnútra. Bola to istá trhlina v pôvodnom pláne, ktorý sa však aj tak realizoval. V prípade J. Staška si ŠtB nerobila problém s jeho poslaneckou imunitou a jednoducho ho ešte v septembri 1947 protizákonne zaistila.

*Jesenná
politická kríza
na Slovensku
v roku 1947*

Definitívnym signálom na otvorený útok proti pozíciám DS v Zbore povereníkov bolo zvolanie zjazdu Závodných a zamestnaneckých rád (vopred dohodnuté v Predsedníctve ÚV KSS). Zjazd sa konal 30. 10. 1947 v Bratislave, v ten istý deň, keď podal demisiu podpredseda vlády J. Ursíny. Na druhý deň, 31. októbra, podali demisiu komunistickí povereníci a povereník vnútra M. Ferjenčík. Pritom sa zneužil fakt, že povereník za DS Kornel Filo podal demisiu dva týždne predtým v inej súvislosti. Demisiu podalo šesť povereníkov spolu s predsedom Zboru povereníkov G. Husákom. V tomto 15-člennom orgáne to bola menšina. Vyvolanú politickú krízu ako prostriedok vlády riešil K. Gottwald. DS sa spočiatku zdráhala ustúpiť a vzdať sa povereníctiev. Komunisti však zmobilizovali svojich prívržencov do ulíc a zorganizovali nelegálny zjazd Jednotného zväzu roľníkov, ktorý sa konal 14. 11. 1947 v Bratislave. Po jeho skončení sfanatizovaný dav žiadal smrť J. Lettricha a vtrhol do budovy SNR. DS musela ustúpiť. Stratila tri povereníctva z predchádzajúcich deviatich a vo dvoch bola nútená vymeniť povereníkov. Okrem toho sa musela zrieknuť Aprílovej dohody z roku 1946. Bol to nielen násilný zvrat výsledku volieb, ale pre komunistickú stranu generálna skúška na štátny prevrat vo februári 1948.

Zatiaľ čo komunisti obviňovali DS, že je spojená so sprisahancami, izolovaná DS v rámci svojich skromných možností poukazovala na brutálne vyšetrojúce metódy ŠtB a vôbec na nezákonný postup jej orgánov. DS zvolala na 16. novembra do Bratislavy manifestáciu, aby odpovedala na agresívny mimoparlamentný tlak komunistov. Jej

predseda Lettrich v prejave upozornil na svedectvá o otrasnej brutalite vyšetrovateľov ŠtB. Ďalšie manifestácie sa konali vo Zvolene a v Košiciach. Poslanec za DS Štefan Blaško predniesol v pražskom parlamente 18. decembra svedectvá o krutom zaobchádzaní s vyšetrovanými. Na druhý deň Michal Géci a Imrich Laurinec vystúpili s podobnými prejavmi v pléne SNR. Všetky svedectvá sa opierali o výpovede zaistených pred vyšetrujúcimi sudcami. Obranné akcie DS vyzneli naprázdno. Protištátnne sprisahanie na Slovensku nebolo iba udalosťou vnútornej politiky, ale treba ho vnímať v medzinárodnom kontexte. Ako sa ukazovalo, podobné sprisahania boli vykonštruované v Maďarsku, Rumunsku a Bulharsku. Pri odhalení týchto sprisahaní a „plánov reakcie“ vystupovali komunisti ako ochrancovia štátu a poriadku. Pritom upevňovali svoje pozície a pripravovali sa na definitívne prevzatie moci.

Vývoj jesennej krízy nevedol k zákazu činnosti DS a nedosiahol sa ani jej vnútorný rozkol. Výsledkom však bolo jej výrazné oslabenie. Kríza ukázala, že ŠtB, ovládaná komunistickou stranou, je potenciálnym zdrojom konfliktu v štáte medzi komunistickými a občianskymi stranami. Bol to však problém vnímaný citlivo nielen na Slovensku, ale aj v českej časti štátu. České občianske strany, najmä čs. národní socialisti, boli v rovnakom čase ako DS protištátnym sprisahaním zamestnané aférou s tzv. krčmaňskou aférou či krabičkovým atentátom, pokusom o atentát na ministrov Petra Zenkla, Prokopa Drtinu a Jana Masaryka. Stopy viedli ku komunistickej strane. V novembri 1947 sa vynorila ďalšia, tzv. mostecká špionážna aféra, vyrobená vojenským OBZ na kompromitovanie čs. národných socialistov pre údajné styky s americkými spravodajskými dôstojníkmi. KSS vyšla z jesennej politickej krízy na Slovensku výrazne posmelená, lebo sa ukázalo, že proti nej nestojí sila, ktorá by ju reálne dokázala korigovať. Slovensko bolo koncom roka 1947 na očakávaný komunistický prevrat pripravené lepšie a skôr ako Česko.

Od januára 1948 žili občania intenzívnejšie v očakávaní parlamentných volieb. Voľby sa pripravovali na máj. Polemiky vo vláde medzi komunistami a predstaviteľmi občianskych strán narastali. Na jednej strane to boli zúfalé pokusy občianskych strán presadiť svoje názory v konfrontácii s komunistami, na druhej určitá nervozita komunistov, ktorí v dôsledku zostrujúcich sa vzťahov medzi Východom a Západom

*Príprava
na komunistický
štátny
prevrat*

zanechali politiku zameranú na zisk 51 % vo voľbách a sústredili sa na úplné prevzatie moci v štáte. KSČ a KSS sa necítila až taká istá úspechom v nadchádzajúcich parlamentných voľbách a aj preto sa radšej pripravovala na štátny prevrat. Aby si predseda KSČ a vlády K. Gottwald dobre premyslel svoje ďalšie kroky, odcestoval do Vysokých Tatier, kde vo vilke na Štrbskom Plese pobudol od 23. januára do 4. februára. Nebol tu však sám, ale s predsedom Zboru povereníkov G. Husákom. Obaja komunistickí činitelia a súčasne vedúci predstavitelia výkonnej moci tak mali čas dohodnúť zásady budúcej stratégie.

Dňa 13. 2. 1948 ministri z občianskych strán vyjadrili nesúhlas s odvolaním ôsmich nekomunistických obvodných veliteľov ZNB v Prahe a presadili uznesenie, aby komunistický minister vnútra V. Nosek tento rozkaz odvolal. Vzápätí sa objavili úvahy o demisii ministrov občianskych strán, o ktorých dostalo komunistické vedenie informácie od agentov ŠtB. Uznesenie vlády nebolo splnené, čo sa ukázalo na schôdzi vlády 17. februára. Predseda vlády Gottwald schôdzu prerušil. V napätej situácii bola skutočným pánom komunistická strana, ktorá nemala problém preniesť spory z vlády, parlamentu a Národného frontu do ulíc. Vo veľkej sále bratislavskej Reduty sa hneď na druhý deň, 18. februára, zišiel aktív funkcionárov závodných organizácií KSS z bratislavských podnikov a úradov, ako aj funkcionárov okresných organizácií KSS. S útočným prejavom na ňom vystúpil generálny tajomník KSS Štefan Bašťovanský. Vyjadril sa, že „*ide o pokus o puč, o znemožnenie činnosti vlády, aby mohla byť nastolená protiústavná neparlamentárna úradnícka vláda, ktorá by proti vôli ľudu pripravila nedemokratické voľby. Avšak reakcia sa prerátala*“. Po búrlivom mítingu mal Bašťovanský dôverný rozhovor s vyšším vojenským prokurátorom Antonom Rašlom, ktorý mal úzke väzby s OBZ a ŠtB. Ako straníckemu činiteľovi v armáde mu povedal, že môže dôjsť k protikomunistickým demonštráciám a k zneužitiu armády, „*v Prahe je vraj proti podobným pokusom všetko dobre zariadené, ale Gottwald má vraj obavy o Slovensko*“. Bašťovanského výzvu, aby bolo stranícke vedenie v armáde ostražité, bral Rašla ako záväznú smernicu a podľa toho aj konal. Informácia od Gottwalda o obavách, či má KSS napriek všetkým predchádzajúcim opatreniam a podriadenosti KSČ situáciu pod kontrolou, bola nielen prejavom nedôvery, ale zároveň určite pôsobila na slovenské komunistické vedenie motívujúco – dokázať, že Slovensko nesklame. O zabezpečení neutrality armády rokovali na Sekretariáte ÚV KSS ešte pred mítingom v Redute

G. Husák, Š. Bašťovanský a Koloman Moškovič s mjr. Takáčom a kpt. Gálom. Na otázku komunistických funkcionárov, či môžu zaručiť, že armáda na Slovensku ostane neutrálna, obaja dôstojníci odpovedali kladne. Veď už od januára 1948 sa v každej vojenskej posádke na Slovensku zvýšila spravodajská bdelosť, pričom osvetoví dôstojníci (takmer výlučne členovia komunistickej strany) zabezpečovali zvýšenú politickú a výchovnú činnosť medzi mužstvom. Komunistickí činitelia v armáde obsadili vojenské spojovacie linky a dozerali na veliteľov známych protikomunistickým zmyšľaním. Na celom Slovensku sa vyskytol iba jeden prípad dôstojníka – podplukovníka, ktorý sa vyjadril, že teraz nastala vhodná chvíľa, aby sa s komunistami zatočilo. Po „náležitom poučení a výstrahe“ sa stiahol.

Kým vo vzťahu k armáde existovali isté obavy zo strany komunistov, v ŠtB bola situácia viac pod ich kontrolou. Na Slovensku jej vedenie úzko spolupracovalo s G. Husákom, ktorý budoval túto zložku ešte ako povereník vnútra v roku 1945 a usmerňoval ju počas jesennej krízy na Slovensku v roku 1947. Podľa inštrukcií stranického vedenia na Slovensku mal osobitne na starosti DS. Minister vnútra Nosek vyhlásil 20. 2. 1948 prísnu pohotovosť ZNB na území celého štátu, ktorá trvala do 28. februára. Prísna pohotovosť štátnobezpečnostných zložiek trvala o niečo dlhšie, do 3. marca. Kľúčovú úlohu pri prevrate na celom území štátu, no najmä v jeho českej časti zohrali ozbrojené, dobre vycvičené a komunistickej strane verné pohotovostné jednotky ZNB. Tieto elitné jednotky boli držané v zbrani už predtým pod zámenkou nebezpečenstva ukrajinských banderovcov alebo nestability v pohraničných oblastiach. Na Slovensku sa zase uplatnil fenomén masového nasadenia bývalých partizánov. Ich jednotná organizácia Zväz slovenských partizánov bola úplne pod vplyvom KSS. Vo funkcii jej predsedu vystupoval člen Predsedníctva ÚV KSS K. Šmidke. Združenie českých partizánov v Česku bolo početne menšou, no tiež veľmi vplyvnou komunisticky orientovanou organizáciou, ktorej predsedal Rudolf Slánský. Pre KSČ a KSS mali partizáni veľký význam ako spoľahlivá a radikálna sila. Mnohí z nich dostali po skončení vojny rôzne výhody (národné správy, miesta v bezpečnostnom aparáte a úradoch). Niektorí si tajne ponechali zbrane, čo zdôvodňovali tým, že chcú zabrániť reakcii, aby uskutočnila zvrät pomerov. Počas februárovej krízy ich KSČ i KSS využili na svoje akcie. Stali sa neoddeliteľnou súčasťou scenára komunistického štátneho prevratu. Dňa 20. 2. 1948

bol zriadený hlavný štáb partizánov na čele so Samuelom Falt'anom, ktorému podliehali krajské štáby. Takto bolo na Slovensku 25. februára zmobilizovaných 3 698 bývalých partizánov. Ich veľká časť, vyše tisíc, pricestovala do Bratislavy. Najmä spočiatku partizáni vystupovali samostatne. V zmysle výnosu ministerstva vnútra z 24. 2. 1948 boli využití ako výpomocní členovia v rámci ZNB. Ozbrojení partizáni pomáhali zatýkať nepohodlné osoby, vykonávali strážnu službu, robili razie v okresných a krajských sekretariátoch DS.

Popri partizánoch sa KSČ a KSS počas prevratu mohla opierať o ozbrojených robotníkov. Po zlúčení odborových organizácií v Česku a na Slovensku v roku 1946 sa podľa českého vzoru začali budovať aj na Slovensku tzv. závodné stráže. Komunistami riadené jednotné odbory mali záujem vybudovať v každom závode závodnú stráž pod zámienkou ich ochrany. ÚV KSČ 17. 2. 1948 rozhodol, aby základné stranícke organizácie v dôležitejších závodoch vytvárali strážne oddiely. Tie boli pripravené na príkaz strany závody obsadiť. Zo strážnych oddielov sa 20. februára vytvorili pohotovostné oddiely, ktoré Predsedníctvo ÚV KSČ na druhý deň pretvorilo na ozbrojené ľudové milície (LM). Na Slovensku sa tento postup neuplatnil. Predsedníctvo ÚV KSS zapojilo do vytvárania ozbrojených milícií bývalých partizánov.

Pohotovostné
oddiely
ZNB hrali
kľúčovú úlohu
v prevratových
dňoch februára
1948.

Stanovisko vedúcich činiteľov DS k danej situácii nebolo celkom jednoznačné. S komunistami už mali svoje skúsenosti a váhali ísť s nimi do otvoreného konfliktu. Predseda čs. národných socialistov P. Zenkl 18. februára večer informoval zástupcov občianskych strán o svojom rozhovore s prezidentom Benešom vo veci demisie. Úmysel podať demisiu sa opieral o tri základné predpoklady: dôveru v prezidenta Beneša, dôveru v solidaritu občianskych strán a dôveru v Sovietsky zväz, ktorý podľa nich do krízy nezasiahne. Ako sa ukázalo počas februárovej krízy, ani jeden z týchto predpokladov nevyšiel. Prezident postup schválil a odporúčal rýchly zásah. Na druhý deň sa v Zenklovej kancelárii konala schôdza predstaviteľov občianskych strán, kde DS zastupoval podpredseda vlády Štefan Kočvara a minister dopravy Ivan Pietor. Obaja vyslovili za svoju stranu podmienený súhlas s demisiou s tým, že je viazaný na súhlas predsedníctva strany. Podobný postoj zaujali zástupcovia Čs. strany lidovej. Kočvara neúspešne argumentoval, aby sa hľadali aj iné alternatívy riešenia krízy. Ako pádny protiargument slúžil v komunistickej réžii pripravovaný zjazd závodných rád, ktorý sa mal zísť 22. februára a presadiť ďalšie socializačné požiadavky. Rátalo sa s tým, že po tomto termíne by už mali zástupcovia Čs. sociálnej demokracie problém pridať sa k demisii. Predsedníctvo DS 19. februára väčšinou hlasov neočakávane zamietlo demisiu svojich ministrov, no tí ju napriek tomu na druhý deň podali spoločne s ministrami Čs. národnosocialistickej strany a Čs. strany lidovej. To isté predsedníctvo konanie svojich ministrov potom dodatočne schválilo. Nerozhodnosť a obavy DS vyplývali zo skúseností s jesennou krízou na Slovensku v roku 1947, ktorá ukázala účinnosť mimoparlamentných foriem nátlaku komunistov. Existovala obava, že tento postup nie je najlepším riešením a môže mať neželané následky. Navyše predstavitelia vyčerpanej a strnulej DS nemali dosť guráže, aby robili razantnejšiu politiku zameranú proti komunistom. Vylučovala to aj podstata systému národného frontu.

Vedenie KSČ malo informáciu o pripravovanej demisii k dispozícii hneď 19. 2. 1948. Radikálny komunistický politik J. Ďuriš navrhol vedeniu KSČ ešte v ten deň rýchle riešenie – predísť demisii okamžitou rekonštrukciou vlády. S tým nesúhlasil Gottwald ani Slánský, ktorí považovali zmeny vo vláde pred demisiou za zbytočné gesto. Išlo tu skôr o to, aby sa demisia šikovne využila na účely štátneho prevratu. Demisia teda urýchlila vývoj a vyžiadala si isté korektúry v pláne komunistov na úplné prevzatie moci. Práve 19. februára pricestoval do Prahy

*Demisia
ministrov
občianskych
strán, vládna
kríza*